

Propterea humiliatus est Deus in homine, ut homo exaltaretur in Deo; et unus Christus, qui inclinatur in assumptis, assumpta glorificasset in propriis, dum et afflicti non dedignatur injuriis, et ad æqualitatem recurrit genitoris. *Sedet ad dexteram Patris*, id est regnat in beatitudine superna; sedere enim regnare est; dextera vero Patris beatitudo est sempiterna. Sequitur: *Inde venturus judicare vivos et mortuos*. Inde, hoc est dextera Patris, venturus est, quia visionem humanitatis omnibus præsentaturus, ut in iudicio sit conspicuus in ea forma qua judicatus est. Quærendum autem quomodo intelligatur quod ipse Dominus ait in Evangelio: *Ego non judicabo, sed Verbum, quod locutus sum vobis, judicabit vos* (Joan. xii), cum in alio loco dixerit: *Pater non judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio* (Joan. v); ita intelligendum est: Ego non judicabo ex potestate humana, sed judicabo ex potestate Verbi; quapropter Filius hominis judicaturus est, nec tamen ex humana potestate, sed ex ea qua Filius Dei est. Et rursus Filius judicaturus est, nec tamen in ea forma apparens, in qua Deus est, sed in ea qua Filius hominis est. Ita quoque dicitur: *Pater non judicat quemquam*, ac si diceretur: Patrem nemo videbit in iudicio, sed omnes Filium, quia Filius hominis est, ut sit in iudicio conspicuus bonis et malis; nam invisibiliter tota Trinitas judicabit vivos et mortuos, id est eos quos dies iudicii vivos invenerit, et eos qui jam antea obierant.

Sequitur: *Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem*. Adveniente Domino re-

A suscitantur mortui cum corporibus suis, ut unusquisque in eo corpore, quo bona vel mala gessit, reddat rationem gestorum suorum, et in eo corpore, per quod operatus est, recipiat retributionem factorum suorum. Sequitur: *et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam*. Tunc enim humana substantia ad Conditoris sui similitudinem sublimabitur, et omnia ei bona, quæ naturaliter accepta per peccata corruerat, reparabuntur in melius; id est intellectus sine errore, memoria sine oblivione, cogitatio sine pervagatione, charitas sine simulatione, sensus sine offensione, incolumitas sine debilitate, salus sine dolore, vita sine morte, facultas sine impedimento, saturitas sine fastidio, et tota sanitas sine morbo. Sequitur: *Qui vero mala egerunt, ibunt in ignem æternum*. Multi egerunt mala, qui non et ibunt in ignem æternum, quia ante mortem suam veram poenitentiam de peccatis suis gesserunt; sed hoc de illis dicitur, qui mala egerunt, et in malis perseveraverunt, et non emendaverunt. Æternus vero est ignis, quia æternos exhibet cruciatus, quia nunquam finietur, nec eos desinet cruciari (ita coâ.).

Sequitur: *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit*. Fideliter credamus, ut in fide non erremus; firmiter credamus ut de creditis non dubitemus, si volumus ad æternam salutem pervenire, ubi cum angelis Deum laudantes, de illius laude vivamus, de illius laude et nos gloriemur, qui vivit et regnat per infinita semper sæcula sæculorum. Amen.

ANONYMI TRACTATUS ADVERSUS JUDÆUM.

(D. MARTENE, *Thesaurus Anecdol.*, t. V, p. 1507, ex ms. codice S. Petri Conchensis.)

MONITUM.

Si necesse sit esse hæreses et schismata, ut qui probati sunt manifesti fiant, non sine singulari Dei providentia factum, ut Judæorum perfida natio, ac propter horrendum in Christum scelus perpetratum omnibus execranda, non omnino deleatur; sed per totum terrarum orbem passim dispergeretur, ut vel pagani ipsis de sacrorum codicum veritate testimonium perhibens, fidei lucem aliis præferret, quam nec ipsa vult aspicere. Hinc belle Petrus Blesensis cap. 1 libri Contra perfidiam Judæorum post S. Augustinum et Bedam: Ideo etiam Judæis hodie vita indulgetur, quia capsarii nostri sunt, dum ad assertionem nostræ fidei prophetas circumferunt et legem Mosaicam, nec solum in eorum codicibus, sed in vultibus eorum Christi legitimus passionem. Cum autem implacibili odio Christianam religionem prosequantur, nec eam aliquando et factis et dictis impugnare destiterint, frequentes cum ipsis concertationes non habere non potuerunt ecclesiastici doctores. Sed cum sæculo præsertim XII Christianis essent infensi, per plures eo tempore scriptores, eosque omnino insignes calamum adversus eos exacuere necessarium fuit. Hinc elegantes Gilberti Westmonasteriensis, Ruperti Tuitiensis, Petri venerabilis Cluniacensis, Guiberti de Novigento abbatum, et Petri Blesensis archidiaconi Bathoniensis ea de re lucubrationes, quibus accensendus auctor sequentis Tractatus, plane gravis et eruditus ac in Scripturarum studio plurimum versatus; cui cum res fuisset non semel cum

Judeis, ut constat ex n. 10 et 70, omnia ipsorum subterfugia, vanas et inanes Scripturæ interpretationes, ut optime noverat, ita solide refellit, id quod facili negotio deprehendere licet ex lectione sequentis Tractatus, in quo mysterium sanctæ Trinitatis, legalium rituum abrogationem, Virginis conceptum et partum, Christi divinitatem, Judæorum reprobationem, gentium vocationem ex certis et indubitatis Veteris Testamenti testimoniis et argumentis comprobare nititur; ætatem vero suam indicat ipse auctor n. 34, ubi hæc habet: Milesimus centesimus sexagesimus, meis dico temporibus, jam annus evolvitur, ex quo Filius virginialis effulsit in mundo. Idem innuit n. 48. Porro præter hunc tractatum, quem ex veteri codice monasterii S. Petri Conchensis in diœcesi Ebroicensi annorum circiter 500 descripsimus, alium de serpentis astutia et invidia composuit, cujus meminit n. 12.

INCIPIT TRACTATUS CONTRA JUDEUM.

Adversus Judæos quomodo disputandum.

1. Scripturus contra Judæum, quæso lectorem in primis, ne in his quæ dicenda sunt quærat jactantiam sæcularium litterarum, sed potius affectum nostræ parvitalis. Attendat magis nos studuisse fidei rationem exponere, quam captare laudes eloquentiæ Tullianæ. Hæc quippe nostra simplex intentio, ipso inspiciente qui scrutatur renes et corda (*Psal. vii*), non eo procedit, ut simus inanis gloriæ cupidi; sed ut de Scripturis contra perfidiam Judæorum, qui detrahunt fidei Christianæ, aliqua respondere simus instructi. Mihi scribo meisque similibus, non magnis ac sapientibus viris, qui juxta beatum Apostolum semper parati sunt respondere de ea quæ in nobis est spe, sed illis quibus mecum sola sufficit fides et sancta simplicitas. Scimus enim quia regnum Dei non est in sermone, nec in dialectica disputatione, sed in fidei simplicitate consistit. Quapropter sicut benevolam emendatorem requirimus, ita detractorem malevolam detestamur. Utrosque enim nos habituros speramus, sed magis eligimus quorundam qui insidiando circumvolant odium sustinere, quam adversarios fidei Christianæ derogantes patienter audire, et Christi victoriam silentio præterire. Scribimus ergo non ut nostra laudentur, sed ne Judæis risum nostræ imperitiæ præbeamus, qui toties nobis insultant, et quodammodo cum Goliath dicunt: *Eligite ex vobis unum qui ineat nobiscum singulare certamen* (*I Reg. xvii*). De Novo Testamento cum eis nequaquam debemus inire conflictum; sed quidquid eis opponemus de Veteri Testamento sumendum est, ut cum conventi fuerint super his quæ negare non poterunt, arctius teneantur, et tanquam validissimis loris astricti, aut verum fateri cogantur, aut legem nescire probentur. Ideo modum in scribendo tenemus quo novimus eos velle contendere, ne possint calumniari se magis sophisticis disputationibus quam veritate vel ratione superari. Hinc est quod eis semper opponimus et respondemus ad litteram, ac multo aliter quæstiones et solutiones inferimus quam habet ordo disputandi; quia per diversa huc illucque discurrunt, et cum comprehendi se senserint, ad modum vulpis in fovea de loco ad locum resiliunt; ac ubi fortius teneri putantur, nisi præveniantur insidiæ, citius elabuntur. His obviare

A studemus assertionibus prophetarum, quibus contraire non possunt, et illud quod maxime exosum habent, videlicet Deum hominem factum auctoritate prophetarum verum esse convincimus, ut in sequentibus demonstrabitur.

Ex principio Genesis probatur mysterium Trinitatis.

2. In principio creavit Deus cælum et terram (*Gen.*

1). Hic primum libet interrogare Judæum, utrum dicat Deum cæli et terræ fuisse principium, an cælum et terram aliud habuisse principium præter Deum. Forte dicturus est illud esse principium cæli et terræ, quod cœperunt existere. Si ita est, jam Deus non erit cæli et terræ principium, quia nunquam esse cœpit; sed ab eo cœpit omne esse quod creatura est. Ergo ipse principium totius creaturæ est. Si Deus principium totius creaturæ est, non est aliud principium in quo cuncta creavit præter ipsum; in ipso namque est illud in quo cuncta creavit, attestante Propheta qui ait: *Omnia in sapientia fecisti* (*Psal. ciii*). Sed quidquid in Deo est Deus est. Ergo et ipsum principium in quo cuncta creavit Deus est. Quis creavit cælum et terram? Deus. In quo? In principio. Quid est illud principium? Deus. Ergo Deus in Deo. Duos, inquis, esse deos, cum Scriptura dicat: *Dominus Deus tuus Deus unus est* (*Deut. vi*). Respondemus: Lux et lumen ejus una substantia sunt. Lumen a luce est, non tamen duo, sed unum sunt. Duo vocari possunt; sed esse probari non possunt nisi unum. Itaque cum Scriptura dicat: *Dominus, Deus tuus, Deus*, nonne tres designat in vocabulis? Et cum subjungit: *Unus est*, nonne tres unam affirmat esse substantiam? Distinguit proprietates personarum, non dividit unitatem substantiæ Unum ergo Deum in substantia diligenter attende, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ex quo, et per quem et in quo universa sunt condita. Alioquin, si volueris esse principium cæli et terræ quod cœperunt existere, audire volumus a te utrum in illo principio Deus cuncta creavit. Si in illo principio Deus cuncta creavit, ipsis existentibus cuncta creatæ sunt. Ergo prius cuncta cœperunt existere quam creari; quod, quia falsum est, quærimus a te quod sit illud principium in quo Deus cuncta creavit? Respondebis iterum: Quando Deus cuncta creavit, hoc illud esse principium. Quærimus adhuc utrum illud fuerit æter-

num an temporale? Si temporale, alicujus temporis fuit; sed tempus esse non potuit antequam creatum existeret. Ergo nec temporale. Si æternum est, nihil est ab æterno nisi Deus, et illud principium est ab æterno. Ergo illud principium Deus est. Si Deus cuncta creavit in principio, et ipsum principium Deus est, oportet ut fatearis principium de principio in quo cuncta creata sunt, nec tamen duo principia, sed unum principium. Si non, responde, quomodo Deus cuncta creans in principio habuerit aliud principium in quo cuncta creaverit, præter id quod in ipso est. Sed dices: Nonne cuncta creata esse cœperunt? Non fuerunt ab æterno: ergo cœperunt esse ex tempore. Quid determinandum est? cœperunt esse in tempore, non tamen habuerunt esse ex tempore. Principium existendi habuerunt, verum est. Sed vellem nosse a quo, utrum ab ipsa sua primitiva substantia, an ab ipso qui creavit omnem creatam substantiam? Si a sua substantia, principium habuerunt a se; si ab ipso qui cuncta creavit, ipse principium est. In quo ergo principio cuncta creata sunt? Non potes respondere in alio quam in ipso quod est Deus. Confitere ergo principium ex principio, Deum ex Deo, nec tamen duo principia, sed unum principium. At ne objicias fidei Christianæ vanum esse quod in hoc opere prædicat Trinitatem. Tu ipse expone quod paulo post sequitur: *Et Spiritus Dei ferebatur super aquas (Gen. 1)*. Habes Deum cuncta creatantem, principium in quo cuncta creavit, spiritum ejus cuncta foventem et regentem. Nuaquid hoc negare poteris? Aut Scriptura mentitur, quod dicere nefas est, aut tu errore deciperis, quod utique verum est. Nam Deus nunquam fuit sine principio quod in ipso semper est, nec sine spiritu, qui spiritus ejus est. Ergo Trinitatem in Unitate cognosce: Deum unum in substantia, trium in personis una majestate regnantem, et omnia continentem. Probet hoc Scriptura, et exponat nobis apertius mysterium Trinitatis.

Aliud argumentum ex principio Geneseos petitur.

3. Dixit vero Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (ibid.)*. Certe unus locutus est, cujus tamen operatio numero plurali faciendâ designatur, cum dicitur *Faciamus*. Quomodo unus, et quomodo *Faciamus*? Nunquid alicujus indiget auxilio? Si responderis Deum hoc verbo, quod est *faciamus*, voluntatem suam angelicis spiritibus intinasse. Factores etiam et cooperatores Dei sunt ad hominem faciendum. Jam ergo non erit creator unus, sed plures, quod omnino falsum est, Isaia dicente: *Quis adjuvit spiritum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? (Isa. xl)*. Nemo ad alium loquitur hoc modo, ut ei dicat *Faciamus*, nisi velit ut aliquid cum eo faciat. Si hoc referatur ad angelos, quomodo stare poterit quod statim sequitur: *Creavit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam? (Gen. 1)*. Non dixit: Creaverunt Deus et angeli, sed creavit Deus; nec ad similitudinem eorum, sed ad similitudinem suam. Neque una potest esse

A imago vel similitudo Dei et angelorum cum de eo scriptum est: *Non est qui similis sit tibi (Psal. xxxi)*. Ergo propter Deum et imaginem ejus et Spiritum ejus dictum est plurali numero *Faciamus*, ut monstraretur Trinitas in personis. Itemque propter unitatem substantiæ et individuum operationem dictum est numero singulari *creavit et fecit*. Aut esse verum perimite quod Dominus de se ipso testatur, aut falsum esse convince, quod quidem non potes, quia veritas non mentitur. Cum Deus se ipsum dicat habere imaginem et spiritum, tu quis es qui repugnans ausu temerario, et dicitis: Non est Deus Trinitas?

4. Sed scio totam intentionem tuam circa hoc frustra laborare, ut dicas hoc verbum quod est *B imago*, non posse referri ad aliquam personam sive substantiam. Ubi primum, quæso te, responde utrum aliquid sit Deus quod non sit substantia? Certe hanc imaginem, de qua sermo est, alicujus præter solius Dei esse probare non potes. Sic enim ait Scriptura: *Ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos (Gen. 1)*. Igitur et hæc imago de unitate substantiæ est, quæ Deus est, quia Deus non est duæ sed una substantia. Si hæc imago unius cum Deo substantiæ est, unius potestatis, unius naturæ, unius majestatis atque virtutis est; æqualis ergo est, quia video nihil majus aut minus, nihil inæquale sive diversum. Quod itaque referatur ad substantiam quæ Deus est, æstimo quia de cætero rationi contraire non prævalet. Quomodo vero referatur ad personam inspice mecum, et præbe veritati quamvis invitatus assensum.

5. Quid est illud ad quod homo creatus est? Imago Dei. Estne aliquid quod in se vitam habeat? Utique est, quia unius cum Deo substantiæ est. Vita est; substantia namque quæ Deus est, vita in se vivens est. Quæso te id quod in se vita vivens est persona esse potest? Aliquid est ab aliquo, quia imago Dei est, et ab ipso Deo est. Cum itaque ejusdem substantiæ sit, ejusdemque naturæ, sicut ipse Deus in se persona est, et imago ejus in se persona est. Secundam vero personam hanc esse negare non potes. Aut si contentiosus es, consequenter exponere debes de quo loquatur Deus, quem suam vocet imaginem, cui suam potestatem et operationem in hominis creatione communicet, quæ sit illa persona quæ loquitur in Proverbiis: *Ego in altissimis habito, et thronus meus in columna nubis (Eccli. xxiv)*. Et post pauca ubi de Deo loquitur: *Quando præparabat cælos aderam cum eo componens omnia (Prov. viii)*. Itemque: *Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam (Eccli. xxiv)*, non ab alio genita, nisi a Domino. Primogenita, inquit. Quis genuit? Dominus. Quid? Sapientiam. Ergone genita est? Utique. Huc usque diffugium habere potuisti, sed nunc quo divertere possis non video. Loquitur ista quæ habitat in altissimis, quæ thronum habet in columna nubis, quæ sese fuisse testatur cum Deo quando cælos fecit, et dicit: *Ante omnem creaturam vri-*

mogenita sum, quia non est aliquid generatum sine generante. Genitorem cogere conſiteri ſimul et genitum. Quod eſt illud genitum? Ipſum quod cuncta prævidit, quod cuncta diſpoſuit, quod cuncta creavit cum Domino. Ipſum eſt quod prius dictum eſt, principium in quo cuncta ſunt creata; poſtea imago ad quam factus eſt homo: hic vero dicitur Sapientia, quæ de illa divina generatione mirabili atque ineffabili nos in quantum licet docet et inſtruit, alibi dicitur brachium Domini, alibi os, alibi verbum, alibi manus, alibi dextra; et cum tot appelletur nominibus, unum nomen eſt, quod nescio qua de cauſa exoſum habes, in quo divinitas ejus manifeſte declaratur, cum ab ipſo Domino ad eundem Prophetam dicitur: *Filius meus eſ tu, ego hodie genui te* (Pſal. 11).

Filii generatio aſſeritur.

6. Quid dentibus ſtrides, et torvo me reſpicias oculo? Hæc teſtimonia quæ contra te profero divina ſunt, et ab ipſo Domino dicta. Si poteſ ea reſellere, Deum verum falſa dixiſſe probabiſ, quod impoſſibile eſt. Deus verus de ſe ipſo vera loquitur, vera de Filio ſuo teſtatur. *Filius*, inquit, *meus eſ tu, ego hodie genui te*. Quid hic dicturus eſ? Forte quod hoc de David locutus eſt Dominus. Expone ergo verum eſſe de eo quod ſequitur: *Dabo tibi gentes hæreditatem et poſſeſſionem tuam terminos terræ* (ibid.). David non poſſedit terminos terræ, imo alium poſſeſſurum eſſe prædixit, cum ait: *Dominabitur a mari uſque ad mare, et a flumine uſque ad terminos orbis terrarum* (Pſal. LXXII). Sed neque Salomon filius ejus unquam obtinuit Ægyptum, aut Æthiopiã, aut cæteras nationes, quod Scriptura manifeſtat apertius: *Conjunctus eſt*, inquit, *rex Salomon affinitate regi Ægypti, et accepit filiam ejus uxorem* (I Reg. III). Item poſſedit Salomon hæc et illa, non totum orbem terrarum. Dic mihi, quæſo, quiſ ſit iſte Filius, quem Dominus ſe genuiſſe teſtatur, qui dominium totius orbis adeptus eſt? Languere te ſimula, et ideo reſpondere non poſſe. Ipſe eſt, ipſe eſt de quo iterum dicitur: *In ſplendoribus ſanctorum ex utero ante luciferum genui te* (Pſal. CIX). Quod ibi dictum *hodie genui te*, hoc eſt æternaliter, hic dicitur *ante luciferum*, hoc eſt ante omnia temporalia. De Filio Dei hæc et alia hiſ ſimilia de multis Scripturarum locis tu ipſe contra perfidiam tuam poteſ aſſumere, tibi conſcius quia male negas quod veliſ, intelligiſ.

Spiritus ſancti divinitas probatur.

7. De Spiritu ſancto quod ipſe cum Patre et Filio ſit unus creator et conditor, in ſecundo verſu docetur cum dicitur: *Et Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas* (Gen. 1). Quid eſt *ferebatur ſuper aquas*, niſi quod ipſa adhuc tenera mundi primordia fovebat et vivificabat? Qui ſi vivificator, conſequenter et conditor et Deus. Quod propheta teſtatur dicens: *Spiritus ejus ornavit cælos* (Job xxvi). Cælos ornare idem eſt quod feciſſe. Nam quiſ fecit ornamenta cælorum niſi Deus? *Fecit*, inquit, *Deus duo*

A magna luminaria; ſtatimque ſubjungit, et ſtellas, et poſuit eaſ in firmamento cælli, ut lucerent ſuper terram (Gen. 1). Ergo Spiritus Dei Deus. Utrum operatio eorum individua ſit Iſaiã interroga. *Et nunc Dominus*, inquit, *miſit me et Spiritus ejus* (Iſai. XLVIII). Non ſolum Iſaiã, ſed et omnes prophetas implevit iſte Spiritus creator et conditor, tertia perſona in Trinitate, verus Deus cum Patre et Filio in unitate ſubſtantię; unde et ab electis in Eccleſiaſtico dicitur: *O quam bonus et ſuavis eſt, Domine, Spiritus tuus in nobiſ!* (Sap. XII). Quid Deo meliſ et ſuaviſ? Quid dulciſ illa dulcedine quæ corda ſanctorum illuſtrat? Ipſum tamen quod tam dulce, tam ſuave eſt, hoc nomine ſubtiliter vocaverunt quod eſt *Spiritus*, cujuſ in hoc quod bonus et Dei dicitur, naturæ unitas et perſonæ proprietat designatur. Nam cum ſint alii ſpiritus qui dicuntur boni, nullus tamen eorum tantæ bonitatis aut tantæ virtutis eſt, qui corda ſanctorum tanquam Deus inhabitet, et tali ſuavitate permiſceat, quæ non eſt aliud niſi Deus, ut ei ab eiſdem dicatur: *Tu in nobiſ eſ, Domine, et nomen tuum ſanctum invocatum eſt ſuper noiſ* (Jer. XIV). Aliud quippe eſt officium ſervitutis, aliud bonitas et ſuavitas Creatoris. Si aliuſ id in eorum cordibus ageret, et ea tanta foveret dulcedine quam ipſe Deus, nequaquam pari deſiderio ſoli Domino dicerent: *O quam bonus et ſuavis eſt, Domine, Spiritus tuus in nobiſ!* (Sap. XII.) Bonus utique, qui unum ſolum bonum inſpirat ſine quo non eſt aliud, quod qui adeptus fuerit, eo meliſ habere non poteſt. Bonus eſt quo præſente recedit omne malum, dat omne bonum, quia ipſe adest qui fons et origo totiuſ boni eſt. *Quam ſuavis!* inquit. Suavis plane eſt illa dulcedo præſentiæ Spirituſ ſancti, quæ corda fidelium quadam ineffabili ſuavitate perfundit. Sentiri poteſt, ſed minime comprehendi. Dulcedine namque ſimul et ſuavitate ſe ingerens, quæ harum major ſit altera, quæ ab inſpirante donatur, ab inſpirato nescitur, utrumque tamen ſimul adeſſe nemo qui ſit expertuſ ignorat. Unde quia hoc ab electis comprehendi non poteſt, de gratiæ magnitudine ſoli Domino gloriam aſcribentes, dicunt: *O quam ſuavis eſt, Domine, Spiritus tuuſ in nobiſ!* Multa poſſent ſuper hoc dici capitulo, ſed non eſt tecum agendum de ſuavitate quam ignorat, de gratia quam negat, de dulcedine quam tibi facis amarã, de pietate quam tibi facis offeſſam. Tamen, veliſ noliſ, hic Dei Spirituſ dicitur, et operator bonitatis ac ſuavitatis in ſanctiſ eſſe probatur.

Spirituſ ſancti proceſſio a Patre et Filio.

8. Quod autem et Filii ſit Spirituſ ſicut et Patris, audi quid idem Filiuſ qui ſapientia Patris eſt, dicat in proverbiiſ: *En*, inquit, *proferam vobiſ Spiritum meum* (Prov. 1), quandoquidem ſe promittit eſſe daturum quod ſuum eſt, et ipſe ſapientia Dei eſt, profecto utriuſque Spirituſ eſt. Pater ergo plenuſ Deus in ſe; Filiuſ Deus plenuſ in ſe; Spirituſ ſanctuſ Deus plenuſ in ſe; non tamen treſ, ſed unuſ.

Deus: quod et Isaias in visione Domini sedentis super solum excelsum testatur se audisse Seraphim proclamantia *Sanctus, sanctus, sanctus* (Isai. vi); et ut non tres, quamvis tertio sanctum nominassent, et non unum intelligeremus, subiectum est: *Dominus Deus Sabaoth*; quem tertio repetendo sanctum dixerant, unum Deum esse proclamando dixerunt, *Dominus Deus*. Hæc ipsa agmina seraphim testata sunt, non homo, ut si non vis credere tuis litteris, credas saltem cœlestibus secretis et angelicis spiritibus.

Trinitatis mysterium probatur ex visione Abrahamæ.

9. Idem apertius insinuat in Abraham, qui tres vidit descendentes ad se, et unum adoravit in tribus. Visne dicere quod Abraham adoravit creaturam: angeli quippe creatura sunt. Aut creatorem adoravit aut creaturam. Si creaturam, idololatra fuit, quia omnis qui creaturam adorat, a veri Dei cultu recedit. Ergo Creatorem adoravit in tribus: et quid est Creator in tribus, nisi Deus in Trinitate? Tribus utique tanquam uni loquitur et dicit: *Domine, si inveni gratiam in oculis tuis* (Gen. xiii). Et post pauca subjungit: *Ideo deliquistis ad servum vestrum* (Ibid.). Expone tu nobis cur modo numero singulari tanquam cum uno loquatur, modo plurali cum tribus. Sed et ipsa Domini apparitio ita describitur: *Apparuit Dominus Abrahamæ in convalle Mambre, cumque elevasset oculos suos, apparuerunt tres viri, quos cum vidisset, curruerit et adoravit, et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, etc.* (Ibid.). Dic mihi quis horum trium Dominus appellatus est? Dicis forte quod unus eorum fuit Dominus, et duo fuerunt angeli ejus. Quid est ergo quod sequitur: *Qui dixerunt: Fac ut locutus est?* (Ibid.) Nunquid Dominus et angeli pares sunt in loquendo, pares in jubendo, aut quando Abraham obsequium Domino præstare se credidit, errore deceptus idem angelis exhibuit? Estne credibile Creatorem et creaturam a sancto viro pari veneratum obsequio? Nec una persona minus honoratur ab altera, nec adoratur, nec minori habetur obsequio, nec minus auscultatur alloquio. Rogo te quæ est hæc trium personarum tanta paritas quæ adorentur ut unus, his observatur ut uni, idem loquantur ut unus, pari voce jubeant, parique sermone respondeant? Aut hi tres unus Deus sunt, aut in præceptis angeli Domino pares sunt: quod absurdum est credere. Nam qui sunt illi qui dixerunt: *Fac ut locutus es?* Creatore præsentem creaturam proferre præsumpsit imperium? Si ita est, quomodo verum est quod ipse per Isaiam locutus est. *Ego Dominus, gloriam meam alteri non dabo* (Isai. xlii). Certe imperare gloria regis est. Angeli non imperant, sed imperata consummant, nec præsumunt usurpare Creatoris imperium, sed implere jubentis officium. Qui ergo sunt illi qui dixerunt? Illi tres qui apparuerunt. Et qui sunt illi tres? Dominus, attestante Scriptura quæ ait: *Apparuit Dominus Abrahamæ*. Et ipse Abraham

videns tres, unum adoravit in tribus de quo sic legitur: *Et ait ad illos: Domine, si inveni gratiam, etc.* Illos vocavit Dominum et non dominos, adoravit ut unum Deum et non ut tres: Trinitatem in personis intellexit et credidit, et tamen Unitatem adoravit in Trinitate, sicut ipsa divinæ Scripturæ probat auctoritas. Quomodo refellere poteris Abraham hæc non credidisse? Proba illum prius nec tunc illa vidisse, neque hæc audisse, vel ea dixisse; et demum facile poteris de neganda fide disputare. Hæc de fide nostra quæ in Deum est contra tuam perfidiam ad præsens dixisse sufficiat.

De observatione sabbati. Sabbatum Judæorum a Deo reprobatum.

10. Veniamus ad Sabbatum, et eo ordine quo quæstiones sacris litteris insertæ sunt opponamus, ut audiamus quid ad singula responsurus sis. Sabbatum de cuius otio maxime gloriaris et ante omnia dicis observandum, audi quod in principio ab ipso Domino dissolutum sit. Nam ita scriptum est: *Complevitque die septimo opus suum quod fecerat, et requievit ab omni opere quod patrarat* (Gen. ii). Responde quomodo Dominus non sit operatus in Sabbato, cum eo die cuncta opera sua dicitur complevisse? Si cuncta opera sua complevit in Sabbato, jam non erant perfecta in die sexto. Si aliquid die sexto perfecturum ac completurum remansit, die Sabbati completum atque perfectum est. Non itaque perfecta Dei requies fuit in die Sabbati, quia ex parte legitur opera sua complevisse, et ex parte requievisse; non utique quod heri perfectum est, hodie completum dici debet. Nam si de hesternâ die perfecto opere dicerem: Hodie completum est, nonne manifeste mentirer? Ergo Dominus creator et conditor, non, ut tu asseris, tota die Sabbati otiosus fuit; sed eo die prout ei placuit cuncta opera sua complevit: nec ante Sabbatum cuncta completa sunt, sed in ipso die Sabbati, ut Scriptura testatur. Nunc velim scire per te, qua hora diei Sabbati cessavit Deus ab opere? Si nona. frustra ante hanc horam in memoriam illius requiei Sabbatum celebratis. Si mane vel summo diluculo non est tota dies Sabbati celebranda, cuius initium non a requie, sed ab opere Dominus inchoavit. Media nocte, ait mihi quondam aliquis, cessavit ab opere. At ego risum cohibere non valens dixi: Nunquid Dominus non habuit spatium operandi per diem? Frivola sunt hæc et puerorum ludo similia. Sed dicis: Nonne scriptum est, Domino jubente per Moysen: *Memento ut sanctifices diem Sabbati* (Exod. xx.) Respondemus: Verum est quod Dominus præcepit in lege Sabbatum observari et hostias immolari, videlicet vaccam rufam, boves de armento, hircos et agnos, oves, etc. Sed his finem per prophetam imposuit, et finire jussit. Vis audire per quem? Isaias in principio sui voluminis sic ait: *Quo mihi multitudinem victimarum restrarum? dicit Dominus, Plenus sum. Holocausta arietum et adipem*

pinguium et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum nolui (Isai. 1). Et post pauca : *Ne offeratis ultra sacrificium : incensum vestrum abominatio est mihi. Neomentiam et Sabbatum et festiuitates alias non feram. Kalendas vestras et solemnitates vestras odit anima mea. Facta sunt mihi molesta : laboravi sustinens (ibid.). Inter alias festiuitates Sabbatum connumeratum est. Ergo et hoc inter alias reprobatum est a Domino. Ezechiel quoque sub persona Domini sic ait : Ego dedi eis præcepta non bona, et iudicia in quibus non vivent (Ezech. xiiii). Quæ præcepta, vel quæ iudicia nisi legis? Prohibeo gloriari in Sabbato, aut circumcisione, aut cæteris legalibus observantiis, cum ea jam esse reprobata a Domino per prophetas ostenditur. Osee primus duodecim prophetarum ea reprobata fuisse testatur, ita per eum dicente Domino : *Cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, Neomentiam ejus, Sabbatum ejus et omnia festa, tempora ejus et populi Judæorum (Ose. 11)*. Michæas quoque sic ait : *Nunquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? (Mich. vi.)* Necnon et David in Psalmo : *Audi, populus meus, et loquar (Psal. xliix)*. Et paulo post : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (ibid.)* Et iterum : *Nunquid manducabo carnem taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? (ibid.)* His et aliis prophetarum assertionibus aperte monstratur legem et circumcisionem fuisse datas ad tempus, quousque vos ad meliora proveheret. Quæ est igitur ista præsumptio, quod, lege finita, et Domino prohibente sacrificium ulterius immolari, aut Sabbatum celebrari, tu adhuc otio vanitatis torpes in Sabbato? Reprobasse satis prohibuisse est.*

Judæi superstitiosæ Sabbati observationis transgressores. Duo pedum millia Sabbato ambulabant Judæi.

11. Præterea qua fronte te asseris Sabbatum observare, qui legem Sabbati minime tenes? Præceptum namque legis est, ut die Sabbatorum sedeat unusquisque in domo sua, et non egrediatur, nec ambulet de loco in quo habitat. Ergo lex Sabbati est, ut in eo non ambules, neque stes, neque jaceas, sed tantummodo sedeas. Si vel unum pedem extra limen moveris, violasti Sabbatum. Aut præceptum observabis et Sabbatum, aut maledicto subjacebis, quia scriptum est : *Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in lege (Gal. iii)*. Unde maledictus es, quia hanc legem minime custodientem video te per omne Sabbatum vagari per vicos huc illucque discurrere. Et cum scriptum sit : *Memento ut sanctifices diem Sabbati (Exod. xx)*, tu in hac parte legem infringis et Sabbatum, quia utrum-

que observare contemnis. Sed dicis Barachibas (2), et Simeon et Helles (3), magistri nostri tradiderunt nobis, ut duo millia pedes ambulemus in Sabbato. Quæso te, qui sunt isti qui divinæ sententiæ præferuntur? vel cujus auctoritatis, ut magis eorum definitioni credatur quam legi mandatorum Dei? Non est hoc divinitatem colere, sed aperte Deum offendere. Nam quis, ut de his loquar qui dominantur in populo, non doleret sibi præferri vel inferiorem? Deus præcepit ut sedeas, Barachibas suadet ut ambules, non quantumcumque volueris, sed numero præfinito, videlicet duo millia pedes. O ridiculum! Nisi tecum magistrum habueris, qui mensuras pedum diligenter annumeret, facile præscriptum numerum potes excedere et pervenire usque ad tria millia. Vel si a domo tua duo millia recesseris, nonne in eodem loco quo punctum mensuræ compleveris, stare vel sedere vel jacere cogeris, ne magistri scriptam sententiam transgrediaris? Nam si redire domi volueris, non erunt duo millia, sed quatuor. Nam ulterius progredi non licebit. Quid ergo : Aderunt forte Barachibas, Simeon et Helles, ac te per cincinnum capitis apprehensum, sicut quondam Angelus Domini portavit Habacuc, domi restituent, ne falsam et imperitam protulisse videantur sententiam. Sed crede mihi, nusquam reperitur scriptum in lege Judæum volitare debere per aera in die Sabbati; sed in domo sua sedere, et non egredi de loco in quo habitat. Hæc de vana observantia Sabbati et circumcisionis post Evangelium. C Transeamus ad reliqua.

Virginis partus in Genesi prædictus.

12. Et ait Dominus ad mulierem : *Cur hoc fecisti? Et illa : Serpens decepit me et comedi. Et ait Dominus Deus ad serpentem : Maledictus eris, etc. (Gen. iii.)* Et post pauca : *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius. Ipsa conteret caput tuum (ibid.)*. Quis sit iste serpens optime nosti, ille videlicet de quo præmissum est : *Et serpens erat callidior cunctis animantibus quæ fecerat Dominus Deus (ibid.)*. Verum est, nihil eo callidius aut versutius in creaturis Dei; quia, etsi felicitatem perdidit, non tamen naturæ subtilitatem amisit, de cujus dolis et invidia in præcedenti tractatu locuti sumus. Huic post perpetratam nequitiam qua genus humanum decepit, Deus sententiam maledictionis indixit, ac majori pœna damnandum per victoriam mulieris, comminatus est, quia caput ejus conterendum per semen mulieris esse prædixit. Et notandum diligenter quid secretius innuat ista sententia. De semine mulieris et non viri processurum esse promittit, per quod de serpente triumphet genus humanum. Ergo id de muliere sine viro prædictum est. Felix et gloriosa mulier ista, cui Dominus tantam potes-

(2) Barachibas, seu Achibas, unus fuit ex præcipuis doctoribus sectæ Scribarum, a quo etiam suas traditiones maxima ex parte acceperunt, ut discimus ex S. Epiphano, lib. 1 *De hæresibus*, hæresi 15.

(3) Videtur legendum Sannai et Hillel, ex quibus

orti sunt Scribæ et Pharisei, quorum scholam suscepit Achibas, quem magistrum Aquilæ proselyti autumant, inquit S. Hieronymus lib. iii in cap. viii Isaïæ, qui, ut idem paulo post subdit, non multo prius quam et Dominus orti sunt in Judæa.

tatem se daturum esse promisit, videlicet inimicitiarum adversus eum exercere vindictam, simulque beatum et benedictum semen parere, quod bello inter humanum genus et adversarium finem daret, per hoc quod caput ejus non tantum humiliaret, aut vulneraret, sed ex toto contereret. Quænam putas est ista mulier; aut quod est istud semen, quod non est aliud quam filia mulieris? Sic enim dicitur: *Ipsa conteret caput tuum*. Nos Latini legimus *ipsa*, sed melius habetur in Hebraico *ipse conteret caput tuum*. Quia his verbis datur intelligi quod mulier esset filium paritura, qui caput diaboli et serpentis antiqui, hoc est id quod in eo principale fuit, videlicet superbia qua generi dominabatur humano, propria virtute comminueret atque contereret; sicque per mulierem inimicitias adversus eam habentem et per filium matris injuriam vindicantem proveniret homini lapso victoria, et seductori perditio sempiterna.

13. Et notandum quod non dixit ad præsens inimicitias pono, sed illud in futuro promittens, *Inimicitias*, inquit, *ponam inter te et mulierem*. Non ergo fuit Eva, quam jam audole deceperat, quæ tunc erat; sed mulier longis post retro temporibus nascitura. Quomodo, inquis, id probas? Quæso diligenter attende, et Scripturæ veritatem ausculta; neque enim propter me a vero declinabit auctoritas, neque propter te mentiri volet solidissima veritas. De Eva sic legitur: *Conceptit et peperit Cain dicens. Possedi hominem per Deum. Rursumque peperit Abel* (Gen. iv). Quid hi duo egerunt Scriptura manifestat apertius: Cain occidit fratrem suum. Nescio utrum hic dicere velis quod Abel, qui primus in ordine justorum est, diabolus et serpens fuerit; ac per hoc quod eum frater occiderit, Domini sententiam esse completam qua dicitur: Semen mulieris conteret caput tuum. Sed hoc falsum est, quia scriptum est: *Respexit Dominus ad Abel, et ad Cain, et ad munera ejus non respexit* (ibid.).

Quis serpens Evam seduxerit.

14. Si objeceris de hoc serpente reptili quod quotidie movetur in terra id esse dictum: et hoc utique falsum est. Nam quomodo serpens loqui potuit, qui nunquam loquendi usum accepit? Non, inquis, serpens locutus est, sed diabolus in serpente. Hic te oportet ut doceas quomodo in aliquam creaturam intrandi ante peccatum hominis diabolus potestatem acceperit, cum Scriptura testatur: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* (Gen. i). Num solum hoc reptile malum fuit inter cuncta quæ Deus fecit? Sed erant valde bona. Ergo et hoc bonum inter cætera bona. Dic mihi, quomodo potuit bonum malus induere, vel per bonum effectum iniquitatis imp'ere? Absit hoc a summo bono Deo, ut creaturam innocentem, et adhuc minime lædentem a maligno spiritu assumi permitteret, aut bonum a malo possideri concederet ad hominem decipiendum, quem bonum ipse creaverat! Quare ergo, inquis, dicitur est serpens? Propter mortis aculeam,

A propter malitiæ venenum et nocendi desiderium. Non itaque de hoc reptili contereudo, quod vix novit insidias declinare, quamvis in natura venenosum sit, Dei procedit comminatio; sed de illo qui callidior est cunctis animantibus quæ fecit Dominus Deus. Et ut cætera brevi sermone concludantur, quidquid mali esse potest, in eo est. De hoc contereudo sive damnando sermo Dei est. Et quamvis ipse spiritus subtilis naturæ sit, nihilque commune habeat cum carnis membrisque corporeis, ab homine tamen in carne vivente conterendus esse prædicatur a Domino, qui ait: *Ipsa*, id est semen mulieris, *conteret caput tuum* (Gen. iii). Quid est semen mulieris, quod masculus masculino genere præsignatur cum dicitur *ipse*, nisi homo? Et quomodo potest homo qui carne vestitur, quam Deus promissit de spiritu incorporeo vindictam assumere? Nunc tuum est mulierem et filium ejus ostendere, cum non possis de Eva quod hæc eadem ipsa sit, amplius disputare. Discute quinque librorum Moysi volumina, necnon et Ruth, Judicum et Esther, Isaia et duodecim prophetarum, Ezechielis, Danielis et Jeremiæ, et Baruc, etc. In his omnibus non reperies aliquam filium peperisse qui de spiritu incorporeo perfectam victoriam obtinuerit, nisi ad illam redieris quæ nostra est, olim tua in tribu Juda, modo nostra in Dei misericordia. Quod si hanc eandem esse negaveris; scito te prophetarum assertionibus tanquam funibus validissimis esse ligandum. Non poteris huc illucque divertere, quia circumdabunt te inimici tui vallo sententiarum, circumdabunt te et coangustabunt undique prophetiæ veritate superandum. Igitur nos, auxiliante Domino Deo omnipotente, proferamus adversus te ea quæ negare non poteris, nec quibus valebis versutis disputationibus obviare. Hic per semen mulieris victoriam esse venturam Deus asseruit, cui in hoc loco non potes resistere. Eodemque benedictionem cunctis gentibus profuturam esse promissit, ubi ad Abraham locutus est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xviii).

Christus Abraham semen in quo benedicentur omnes gentes.

15. Non est aliud semen, sed idem. Nam si per unum victoria de diabolo, et per aliud cunctis gentibus proveniret benedictio, duo profecto essent, cum non sit aliud hoc loco gentes benedici, quam a potestate diaboli liberari. Quod ipse Dominus sua sententia destruit, dicens: *Ipsa conteret caput tuum* (Gen. iii), et non ipsa. Ergo idem est semen per quod in primis promissa est victoria, per quod et Abraham dicitur benedictio cunctis gentibus tribuenda. *In semine*, inquit, *tuo*. Non in multitudine Judæorum, ut tu asseris, sed in uno qui de ejus semine esset, et non in pluribus. Nam si volueris hoc verbum multitudini Judæorum ascribere, dic mihi, ubi unquam per Judæos omnes gentes benedictionem acceperint. Quod cum non poteris invenire, nobiscum quod adoramus adorare debes, et

credere. Divinum aliquid et ultra quam humana natura cognosceret in hoc ejus semine futurum intellexit, ubi ad servum suum loquitur: *Pone manum tuam super femur meum, et jura per Deum cæli* (Gen. xxiv). Quid sibi vult femur Abrahamæ ad Deum cæli? Vel quæ est ista comparatio femoris ejus et Dei? nisi quia per semen, id est carnem ejus benedictionem daret superna divinitas, et non tantum per carnem, sed in carne, sicut ipse Dominus ait: *In semine tuo. In Isaac*, inquit, *vocabitur tibi semen* (Hebr. ii); non tamen ipse Isaac illud semen. Alius ergo quam Isaac requirendus est, per quem et in quo benedictio gentibus mitti debeat. Quis est iste tantus ac talis de semine Abrahamæ nasciturus, per quem et in quo benedictio divinitatis universo mundo refulgeat? Alium respondere non poteris, nisi illum quem David testatur esse, dicens: *Dominus dabit benignitatem* (Psal. lxxxiv). Si in carne de stirpe Abrahamæ danda est cunctis gentibus benedictio, et non alius sit eam daturus quam ipse Dominus, neque caro Abrahamæ sine Domino in ea præsentem eam dare poterit, neque Dominus, ut verum sit quod promisit, dabit eam nisi præsens in carne, quia homo quamvis de semine Abrahamæ per se benedictionem divinam cunctis gentibus dare non posset, nisi Deus, qui est ipsa benedictio, præsens in carne maneret. Sed quomodo Deus et caro, id est Deus et homo, unam benedictionem darent, nisi quodammodo unum essent? Nullus potest universo mundo benedicere nisi Deus, nec juxta promissum Dei debet nisi homo. Ergo dabit eam Deus homo.

16. Et hoc probat apertius in præcedenti psalmo, dicens: *Benedictionem dabit legislator* (Psal. lxxxiii), hoc est benedictionem dabit qui legem dedit. Ibunt illi quibus eam dederit de virtute in virtutem, hoc est de bono per mandata legis habito in melius, quod erit ipsa benedictio quam dabit ipse Deus; et ideo de virtute in virtutem (*ibid.*), id est a lege bona transibunt in gratiam meliorem, quia videbitur ipse Deus deorum (*ibid.*) oculis carnis et aspectu corporeo in Sion, hoc est in ipsa civitate Jerusalem. Hæc en sensu dicimus quo tua est refellenda perfidia, non quo auctoritas Ecclesiæ roboranda. Et est considerandum attentius quis sit ordo verborum. Post legem datam benedictionem esse dandam affirmat, per quam illi proficiant de bono in melius qui visuri sunt ipsum Deum in Jerusalem. Virtutum alia superior, alia inferior. Num quia Deus se videndum promittit in terra, ideo illi qui eum visuri sunt ibunt de superiori ad inferiorem? nequaquam; sed de bono ad meliorem, hoc est de lege ad gratiam, si ille qui legem dedit vel legislator benedictionem dabit, et ideo ituri sunt electi de virtute in virtutem, unde, vel quo, nisi de lege prius data in benedictionem post legem dandam? Sed et causam cur fiat hæc mutatio dextere Excelsi, consequenter adnectit. *Videbitur*, inquit, *Deus deorum in Sion*. Ecce quid sit illa benedictio sacrificio melior et lege fructuosior. Ipsa Dei visio,

A qua videri possit ab homine in Sion, id est in Jerusalem, velis nolis, qui respicis doctrinam Ecclesiæ et orania vis interpretari ad litteram secundam tuam interpretationem stabit ista sententia.

Deus in carne oculo ad oculum videndus. Angeli hominibus quomodo apparuerunt.

17. Testatur hoc Isaias apertius ubi ait: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar ecce adsum* (Isa. lii). Hoc est qui loquebar in lege per Moysen et prophetas, nunc ego ipse præsens sum. Et post modicum: *Oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion* (*ibid.*) Quid est oculo ad oculum videre Dominum convertentem Sion? Num Deus potest in sua divinitate sicut est videri ab homine? Certe ipse ait ad Moysen: *Non videbit me homo et vivet* (Exod. xxx), et tamen oculo ad oculum videndus esse prædicatur in Jerusalem cum converterit eam. Oculo ad oculum videri non potest nisi quod corpus est; et quod corpus est, videri, sentiri et palpari potest. Si verum est juxta prophetam quod Dominus oculo ad oculum videndus sit in Sion, et ipse Dominus in sua divinitate ab homine mortali videri non potest, vel sic vel alio modo videbitur; sed non in divinitate. Ergo in corpore, et non in quolibet aereo vel phantastico, sed humano. Angelos, inquit, sæpe viderunt Patres, non tamen ipsos angelos homines effectos. Nos hoc nequaquam negamus, sed aliud est angelum ad horam corpore assumpto ex aere nutu et voluntate Dei apparere hominibus, aliud ipsum Dominum per prophetas præsentiam propriam promittentem ad effectum promissa perducere, et sermonem opere veritatis implere. Si angeli apparuerunt Abrahamæ, Lot, Moysi, Josue, Balaam et Manue, non tamen apparuerunt in carne, sed in corpore assumpto ex aere. Dominus autem non sic. Quoniam si creatura sumatur ab alia, præceptum vel promissio Creatoris est. Non id quod semel assumitur semper sic manet, sed ad horam; quia neque angelus aer, neque aer angelus esse potest: quod vero a Deo assumitur, Deus est; quia nihil in Deo quod non sit Deus.

Deus visibilis apparere non potuit nisi in carne humana.

D 18. Cum itaque Deus se visibilem inter homines venturum esse promittat, quæro a te utrum per rationalem an irracionalem creaturam videndus sit? Non es tantæ dementiæ ut dicas illum qui summa ratio est in se aliquid irracionale assumere. Inter omnes creaturas nihil rationale nisi homo et angelus; et quoniam angelus spiritus invisibilis est, ab omni ratione penitus est alienum, Deum invisibilem per aliud invisibile visibilem affirmare. Quid ergo? vel visibilis apparebit in homine, vel non poterit oculo ad oculum videri, juxta quod propheta de eo divinitus inspiratus asseruit. Si necesse est Deum videri per hominem ut sermo prophetarum impleatur, non erunt utique duæ, sed una persona Deus et homo. Sed nunquid Sion dicet homo? poteritne

credere Deum esse hominẽm? Et quare non credit? *Homo natus est in ea. Quis? Ipse qui fundavit eam (Psal. LXXXVI). Homo tantum? Non, imo Altissimus qui fundavit eam ut Deus antequam nasceretur in ea; Ergo una persona Deus et homo. Nam per id quod in Sion natus asseritur, homo esse probatur. Per id quod ipse in ea natus est, fundator ejus et Altissimus prædicatur, Deus esse manifesta ratione declaratur. Quis enim Altissimus nisi solus Deus? vel quis potest aliquid fundare vel operari antequam fiat homo, nisi ille qui est ante omnia? Non potes hic tergiversari, nec diverticula quærere, quia nihil apertius hac veritate quæ per prophetam insonuit. Nam ipse qui homo est et natus est in Sion, idem ipse, quia homo natus est et Altissimus est, Deus est. Prius Altissimus quam homo, Deus antequam natus; fundavit Sion, et non tantum quæ sunt in circuitu Jerusalem, sed omnia quæcunque creata vel facta sunt creavit et fecit priusquam homo nasceretur in Sion: Homo, inquit, natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. O insigne miraculum ac vehementer Judæo stupendum! Altissimus homo natus asseritur, et ante fundator Sion quam nativitatis ejus tempus adveniat. Deus antequam sit homo, et post nativitatis ejus impleta mysteria Deus et homo.*

19. Respondebis hoc in Hebræo non haberi. Visne tibi Hebraicum sermonem disseramus? In quo sic continetur: *Ad Sion dicitur vir, et ipse natus est in ea, et ipse fundavit eam Excelsus. Dominus dinumeravit scribens populos, ipse natus est in ea (ibid)* Audi modo attentius: *Ad Sion dicitur vir.* A quo? a Zacharia propheta, qui ait: *Ecce vir oriens nomen ejus (Zach. vi). Quid de viro isto futurum est? Ipse, inquit, natus est in ea; ac ne simpliciter solummodo virum intelligas, sequitur: Ipse fundavit eam Excelsus.* In Hebraico et in Latino idem sonat solidissima veritas. Hæc ipse Dominus narravit, quia prædixit in scripturis populorum, a quibus est illud poeticum:

Jam nova progenies cælo demittitur alto.

(VING. Eglog. IV.)

Et Sibylla vaticinando sic ait:

E cælo rex adveniet per sæcla futurus,
Scilicet in carne præsens ut judicet orbem.

Jeremiæ locus de partu Virginis expenditur.

20. Hoc de scripturis populorum. Nunc principum horum qui fuerunt in ea quorum unus Jeremias sic ait: *Faciet Dominus quoddam novum super terram; femina circumdabit virum.* Vere novum et inauditum feminam absque virili opere gestare virum in utero. Nam eo tempore feminam de viro concipere novum esse non potuit, quia jam usu tali ab initio sæculi hucusque processit humana conditio. Sed novum quid a Domino faciendum nihil aliud est quam aliquid facere quod nunquam antea fecit. Alioquin novum esse non posset, si illud idem antea fecisset. Feminam circumdare virum nescio quid esse potest, nisi virum totum includi a femina, non

A ut solet amplexu et osculo, neque enim id novum est; sed ita circumdari, ut sit vir totus in femina, id est masculus conceptus in utero; sed nec ita novum quid erit, quia cunctis retro sæculis usitatum. Ergo ut novum sit quod vir concipiatur a femina, debet ordinis usus et naturæ consuetudo mutari, ut videlicet vir sine viro procedat ex femina; et post novum conceptum appareat singularis et inusitata nativitas. Quoddam, inquit, novum non tantum virginem virum sine viro concipere, verum etiam virginem parere. Virginem, inquit, vis esse, quia feminam dixit, audi: Omnis virgo feminei sexus est femina, non omnis femina virgo. Quare si feminam dixit, non ideo virginitatem exclusit. Præterea sicut novum est virginem sine viro concipere, ita novum est virginem sine peccato parere. Hoc novum, quia ipse Dominus fecit, fuit ultra naturam. Si femina peperit quæ tempore pariendi virgo non fuit, non est hoc novum, neque mirandum; quotidie enim videmus quid simile fieri. Ecce non potest esse novum sive mirabile quod facturus est Dominus super terram, videlicet feminam circumdare virum, nisi virgo concipiat et virgo pariat. Nam feminam non virginem concipere sive parere, novum esse non potest.

Michææ propheta de loco nativitatis Christi

21. Michæas propheta inter cætera quæ Spiritus sanctus per os ejus insonuit, de hoc viro et ejus nativitate sic ait: *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda. Ex te enim exiet qui sit Dominator in Israel; et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens pariet (Mich. v).* Hunc virum nasciturum et ejus nativitatis locum propheta manifeste pronuntiat, illum videlicet qui sit Dominator in Israel. Ac ne putes eum non fuisse antequam homo fieret, consequenter adjungit: *Et egressus ejus ab initio.* Num ab initio temporali? Non, sed a diebus æternitatis, hoc est ab æterno. Et tanquam aliquis vellet ab eo subtilius indagare quid fieret de populo Israel: *Dabit eos, inquit, usque ad tempus in quo parturiens pariet.* Quod est apertius dicere: Dabit eos, id est Judæos, ut sint cæremonias legis et sacrificia celebrantes, non semper, sed usque ad tempus in quo parturiens pariet illum qui sit dominator, non tantum in Israel, sed in toto orbe terrarum. Et egressus ejus ab initio est, et a diebus æternitatis, quia æternus ab æterno est. Propter quod, quia ita futurum est, sustinebit Dominus populum Judæorum usque ad tempus quo pariat filium illa ejus partus signum est singulare vocationis gentium et abjectionis populi Judæorum. Pariet enim filium qui est ab initio et a diebus æternitatis. Quo tempore non omnes convertentur, sed reliquæ fratrum ejus, id est mulieris vel filii sui, qui frater est Judæorum secundum carnem, hoc enim sequitur: *Reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel.* Hoc est qui eo tempore credent ea quæ modo pronuntio, illum videlicet qui æternus

est, et ab initio natum in Bethlehem, et Dominum A dominatorem in Israel, qui non erunt omnis populus, sed reliquiae populi tantum, illi convertentur fide et opere ad filios Israel, qui erunt de reliquiis patris sui Jacob intelligentes illud esse completum in ipso quod ait Moyses: *Benedictio illius qui apparuit in rubo veniat super caput Joseph, et super verticem Nazaraei inter fratres suos (Deut. xxxiii)*. Convertentur itaque ad eum tanquam ad dominatorem et doctorem in Israel, qui Deus erit, quia ab aeterno est; et homo erit quia nascetur ex Virgine. Quo veniente quid erit agendum, procedat Osee primus in duodecim prophetis, et dicat quid eo tempore quo parturiens pariet, nos oporteat agere.

Dominus quo tempore requirendus.

22. *Tempus, inquit, requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam (Ose. x)*. Ordo verborum hic est: Tunc erit tempus requirendi Dominum cum venerit, cum praesens fuerit inter vos, tempus opportunum habebitis requirendi eum super his quae pertinent ad salutem. Et quid facturus est? *Docebit vos justitiam*. Non illam tantum quae in lege est, quam hucusque didicimus, sed illam quae sufficiens erit ad salutem. Tunc vere tempus erit in quo splendet doctrina justitiae, quia ille talis ac tantus dominator et dominus, ille, inquam, per se, non per alium docebit justitiam, quae servata prosit ad vitam, contempta demergat ad poenam, et ideo tempus requirendi Dominum, cum ipse post prophetas Dominus venerit.

Divinitas Christi ex variis ejus nominibus asseritur.

23. Sequitur Joel et his verbis sensum praecedentis prophetae affirmat. Ait namque: *Filiae Sion, exultate, et laetamini in Domino, quia dedit vobis doctorem justitiae (Joel. ii)*. Quem Isaias Dominum vocat, David *hominem* et *Altissimum*, Jeremias *virum novum*, Michaeas *dominatorem*, Osee *Dominum*, Joel *justitiae doctorem* nominat, filiasque Sion cohortatur ad laetitiam et exultationem, eo quod talem eis Dominus dederit, qui justitiam doceat verbo et opere, talisque doctor habeat discipulos exultantes in laetitia et exultatione. In his omnibus quid aliud nisi Deus homo praedicatur? Modo *Dominum* vocant ut Isaias, modo *virum et hominem* ut Jeremias, *loquentem* et *docentem* ut Joel, *natum* et *conceptum* ut David. Unus est omnium sensus et una sententia, quia unus fuit in omnibus spiritus et una fides.

Prophetia Amos de Christi adventu.

24. Amos propheta postquam minas Domini contra vacca pingues quae erant in monte Samariae subtili sermone descripserat, de adventu Domini et Salvatoris hoc modo subjunxit, dicens: *Postquam autem haec fecero tibi, preparare in occursum Dei tui Israel; quia ecce formans montes, et creans ventum, annuntians homini eloquium suum, et gradens super excelsa terrae, Dominus Deus exercituum nomen ejus (Amos iv)*. Est itaque sensus verborum, o tu Israel, postquam haec omnia sustinueris, quae Dominus

comminatur, scito pro certo quod ipsemet sit venturus in proximo; et ideo preparare quatenus talis sis qui tanto Domino possis occurrere. Preparare non in adventum prophetae vel angeli; sed in occursum Dei tui, qui te creavit et fecit. Occurre itaque tibi Deus, quia ecce formans montes et creans ventum, annuntians homini eloquium suum, ut ipse loquatur homini sicut loqui solet homo ad amicum suum. Nequaquam de caelo vel in nebula sicut locutus est Moysi et Salomoni, sed ipse gradens super excelsa terrae, juxta David qui ait: *Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos (Psal. lxxxiv)*. Ibit ut homo, loquetur ut homo, inter homines conversabitur, et in terra videbitur.

De libro Baruch.

25. Tuum, inquis, est hoc, qui propheta exponis ad libitum. Respondeo: Nec mihi, nec tibi sit, sed dividatur in partes. Quod dixi ibi ut homo, non est meum; sed David qui ait: *Ponet in via gressus suos; loquetur ut homo, est Isaias qui de Domino loquens, ait: Ego ipse qui loquebar, ecce adsum (Isa. lii)*. Baruch notarius Jeremiae prophetae, quamvis idem liber apud vos non habeatur in canone, sic ait de Domino: *Hic invenit omnem viam disciplinae, et dedit eam Jacob puero suo, post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Baruch. iii)*. Cernis me nequaquam propria voluntate seductum in contrarium extorquere sententias, sed, ut a prophetis praedictae sunt, in lucem exponere? Proba, si potes, haec ita non dixisse prophetas, et ego mei erroris veniam deprecabor.

Christus ad gentes legatus.

26. Procedat Abdias propheta, et quid super his cum choro prophetarum audierit proferamus. *Auditum, inquit, audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit (Abd. i)*. Dicit non solum se, sed omnes prophetas audisse a Domino, quod legatum ad gentes mitteret. Legatus vices illius supplere solet a quo missus est, quodcumque praeeperit aut statuerit, tanquam ipse dixisset qui misit, fixum ac stabile perseverat. Quis est iste legatus, qui missus a Domino Judaeum postponit, et ad gentes ingreditur? quod ejus propositum vel mandati executio? Profecto ut reminiscantur et convertantur ad Dominum universi fines terrae. Hoc est ejus propositum, et hoc mandatum Dei expressum, quod unus post prophetas cunctis gentibus nuntiavit. Quis est, inquis, ille de quo Joqueris? Universus orbis, imo gentes ipsae respondeant quis ille sit quem jam dudum missum a Domino receperunt ut Dominum. Ipsae sibi testes sunt, quod prophetia rei veritate completa est; sed et Jonas (cap. i) propheta qui recessit a Judaea ut poenitentiam Ninive praedicaret, ostendit aperte quod ista legatio, repulsa Judaea, transmigraret ad gentes, unde et difficultates itineris ac in ventre ceti angustiae tenebrae, necnon et hedera quae caput ejus operuit et orto sole exaruit,

in figura illius contigerunt, quem in his præsignavit operibus.

Michæe propheta de Domini passione et eversione Jerusalem.

27. Michæas de quo superius dictum est, sæpius de Christo ministeria [f. mysteria] manifestat. Nunc de ejus nativitate, sicut prædictum est, ac passione ejus commemorat, ut ibi: *Nunc vastaberis, filia latronis. Obsidionem posuerunt super nos, in virga percutient maxillam judicis Israel* (Mich. v). Ad Judæam et Jerusalem loquitur, et utrisque nomen unum imponit: *Filia*, inquit, *latronis*; non Dei, sed diaboli, nunc vastaberis: tempus erit in proximo, quo Romano veniente exercitu depopulaberis, et fere redigeris ad nihilum. *Obsidionem posuerunt super nos*, quod non est aliud quam ab

De prædicatione Evangelii.

28. Nahum propheta post descriptam ejus eversionem, Evangelium Christi toto orbe prædicandum manifeste prænuntiat ita dicens: *Ecco super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem* (Nahum 1). Unum insinuat qui evangelizet, hoc est evangelium primus prædicet, et annuntiet pacem quæ futura sit, non inter Babylonem et Judæam, sed inter Deum et hominem. Et pedes ejus super montes stare dicit, quod nequaquam de puro homine valet intelligi. Possibile namque est hominem super unum montem stare; sed quod divaricatis pedibus stet super duos non video, neque id intelligi voluit ille qui scripsit. Quis ergo poterit hic esse de quo loquitur nisi Deus, qui nutu et voluntate sua montes et colles instituit? Cujus pedes ideo super montes stare dicuntur, quia quotquot prophetæ sive magistri in lege fuerunt, qui propter ejusdem divinæ legis scientiam et alta virtutum insignia montes appellati sunt, illo inferiores sunt; cujus evangelium tanto excellentius eminet, quanto perfectius pacem hominibus datam insinuat. Si non recipis hoc esse dictum de Christo, manifesta nobis quis ille sit qui supra montes ad litteram statum habeat, et per evangelium pacem annuntiet. Magis enim volo de tuo mucrone perfodi, quam mea sagitta quasi puncto vulnerari.

Propheta Habacuc de Christi adventu.

29. Sequitur Habacuc et Christum in sæculi fine venturum ostendit, ita dicens: *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem. et contemplabor ut videam quid dicatur mihi* (Habac. 1). Querimoniam fecerat in principio voluminis sub persona populi clamantis ad Dominum, ac juxta morem humanæ impatientiæ cum Domino dispu-

tare cupierat, causatus cur pateretur Nabuchodonosor aggravare jugum captivitatis super populum suum, et non potius redderet impio juxta impietatem suam, et justo juxta justitiam suam, ita dicens: *Usquequo, Domine, clamabo et non exaudies; vociferabor vinum patiens, et non salvabis?* (Habac. 1.) Cui Dominus tanquam ad interrogata respondit: *Quia ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram super latitudinem terræ, etc.* (ibid.). Cui primæ causationis respondit Dominus, et quæ esset causa plenius est executus in partibus. Ideo, inquit, non misereor super Judam et Jerusalem, quia ad hoc suscitavi Nabuchodonosor ut propter peccata populi civitatem et templum incendat, ac ultionem meam experiantur qui contempserint me. Quod

propheta cognoscens tanquam super temeraria inquisitione pœnitens, temperat quæstionem ac a proposito resilit, nequaquam de cætero Dominum ad deceptionem provocans, cur hoc vel illud faciat, sed divina secreta soli divino judicio derelinquens, quid in se reversus sit acturus in posterum prophetica voce subjungit: *Super custodiam meam stabo* (Habac. 1). Et est sensus: In sublimitate prophetiæ meæ constitutus a Domino, diligenter attendam quid divina revelatio mihi pronuntiet ac proferre præcipiat. *Figam gradum super munitionem* (ibid.), in ipso qui firmus et immutabilis est tota mentis intentione perseverabo, et contemplabor in illo tanquam in speculâ, ut videam quæ futura sunt longis post retro temporibus, quid dicatur mihi super his quæ complebuntur in tempore suo. *Et respondit mihi Dominus et dixit: Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum; quia adhuc visus procul, et apparebit in finem et non mentietur. Si moram fecerit, exspecta eum quia veniens veniet, et non tardabit* (ibid.). Propheta secum deliberante et ex diuturna deliberatione sententiam tandem proferente quid ageret, ad hoc totum suæ contemplationis defixit intuitum, ut in sanctitate perseveraret, et merito sanctitatis audiret quæ Dominus post tristia læta promitteret, quæ futura prædiceret. *Et respondit mihi*, inquit, non qualiscunque, sed Dominus. Respondit non ut meæ disputationi quam superius sub persona populi proposueram, sed mihi, mecum in corde meo cogitanti quid agerem, quæ futura prædicerem. Et dixit, quia pretium futurorum instituit: *Scribe visum*, non quod in corpore, sed in mente vidisti. Et quis est iste visus? Stetit in custodia, ut omni diligentia servaret cor suum. Fixit gradum super munitionem, ut in proposito perseveraret, ac dignus haberetur indignatione divina noscendi cæleste secretum, et loquendi futura de Christo mysteria. *Et explana eum super tabulas*. Non tantum more prophetali per figuras et ænigmata scribes quæ me permittente vidisti; sed explana visum, hoc est manifeste pronuntia, ut non sit necesse lectori propter lectionis difficultatem doctores adire; imo celeri intellectu percurrat qui legerit eum, et sta-

tim fiat credulus, quia qui legerit et incredulus fuerit, non erit anima ejus recta in ipso. Hic, Judæe, manifeste damuaris, quia legis et non credis: *Si moram fecerit, exspecta eum*. Si moram fecerit quadringentorum et nonaginta annorum (tot enim anni juxta rationem annorum lunarium computantur a tempore quo templum reedificatum est sub Esdra et Neheemia usque ad Christum), o propheta, ne desperes minime posse promissum impleri; sed *exspecta eum*, quem tu vides in spiritu venturum in carne, quia *veniens non in phantasmate, sed vere veniet*; et quamvis videatur sub præscripti temporis spatio differre præsentiam, non tardabit quin tempore constituto promissus adveniat. Et hoc quidem signum. Qui incredulus est eo tempore quo hæc fierent, non erit anima ejus recta cum ipso, quia legis prævaricator existet, me dicente per Moysen: *Ipsam audietis tanquam me, et si quis illum non audierit, delebitur anima illa de populo suo* (Gen. xvii).

30. Hæc de Habacuc quantum ad litteram. Sed quæris ubi iste visus explanatus sit a propheta. Respondemus quod in consequenti scriptura quæ intitulatur *Oratio Habacuc*, non tantum visum, hoc est quod vidit explanavit, sed manifeste tanquam bonus auditor exposuit: *Domine, inquit, audiui in spiritu prophetiæ auditum tuum* (Habac. iii) tanquam tenuis auræ sibilum. Suave quidem admodum et lene est quod auditur a Domino; et timui cognoscens et prævidens quæ facturus sis. Obstupui tanto miraculo, et timui illud scribere digno minus eloquio. At quia tuum propositum impleri necesse est, o Domine, *Opus tuum sit*; et hoc oro, ut sit juxta beneplacitum voluntatis tuæ, tempore præfinito, hoc est in medio annorum. Eo tempore impleatur sermo tuus, Domine, quo Veteri Testamento finito cum annis sub lege transactis, vel ante legem, succedant anni de quibus locutus es: *Cogitavi dies antiquos, et annos æternos in mente habui* (Psal. lxxvi). Et alibi: *Feriam vobiscum pactum sempiternum misericordias David fidelis* (Jer. xxxii). Et iterum: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et disponam testamentum domui Juda* (Amos viii), non secundum testamentum quod dedi patribus eorum. Ergo in medio duorum testamentorum, hoc est in fine præcedentis et in initio subsequentis, quando hoc medium annorum inter duo tempora fiet. Vivifica, Domine, illud opus tuum, quod superius jussisti explanari in tabulis et apertius scribi. Certus itaque de futuris effectus, non orando sed prædicendo prosequitur: *In medio annorum notum facies* (Habac. iii). Tunc sine omni ambiguitate quod modo promittis, quando illud medium erit quod dividet inter duo, videlicet inter testamentum quod dedisti patribus nostris, et testamentum quod te daturum promittis multum a primo diversum, ac tunc cum iratus fueris, quia propitiatio fiet per unum cunctis, *misericordiam recordaberis* (ibid.). Non erit amplius necesse oculum pro oculo, vel dentem pro dente resti-

tuere; quia ejus qui in te est populi miserabilis, videlicet credituri, et severitatem legis gratiæ misericordia temperabis. *Misericordiam recordaberis*, illius videlicet quam primus homo peccando perdidit, cuius tantopere videris oblitus, dum reddis iratus quod juste meremur, et subtrahis jure miserantis affectum usquequo tempus veniat miseranti, et illud opus tuum fiat quod audiui, quod quia terribile et sanctum est, timui videns in spiritu modum quo illud impleri disponis. Quod quia jussisti scribi apertius et explanari in tabulis, libenter implebo jubentis officium, ac illud opus tuum diligenter exponam manifestis indicibus.

31. Audite, tribus et linguæ, gentes et populi, quæ Domino jubente prænuntio. *Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharan* (ibid.). Illic est visus quem mihi ostendit Dominus, et explanare jussit. Hoc opus ejus quod audiui et timui, quod vivificandum et notificandum est in medio annorum, hoc est in illo tempore quo lex sœnem accipiet et gratia sumet initium. Ac ne vobis veniat in ambiguum quo tempore visus adimpleatur, et opus Domini veniat; nunc vobis prædico, sicut prædixi, quod fiet in medio, annis veteris lustramenti succedente gratuita misericordia, et cessante ritu sacrificiorum. Opus Dei jam venisse ipsa rei veritas comprobabit, quod non erit aliud quam veniens ipse Deus. *Ab austro veniet*, ut visus explanetur ad litteram, de Bethlehem consurget, quæ ad austrum sita est, quia in ea nascetur juxta Michæam qui ait: *Ex te exiet quasi dominator in Israel* (Mich. v). Qui idem est et non alius *Sanctus de monte Pharan* qui mons vicinus est monti Sinai, a quo idcirco venire dicitur, quia non tantum ut temporalis et natus surget ex Bethlehem, sed tanquam æternus qui legem dedit in monte Sinai, et Moysi locutus est facie ad faciem. Vel Deus ab austro sive a meridie, qua hora lux diei clarior est, veniet, ab illo scilicet qui lucem habitat inaccessibleem, et sanctus de monte, de sublimitate cœlorum, juxta David qui ait: *A summo caelo egressio ejus* (Psal. xviii), qui Os et Verbum Patris est, cuncta videntis et regentis. Pharan quippe interpretatur *os videntis*. Et recte de Pharan ventre dicitur, quia Verbum procedit ex ore Altissimi. Ab austro ergo secundum quod temporaliter natus est, venire dicitur, et de monte Pharan, quia æternaliter ex ore cuncta videntis Altissimi Patris procedit æternus.

32. Fortassis nimis fuerim in unius expositione capituli, et lectori fastidium generans. Iterum ergo quæ dicta sunt, et quid Judæus audire rogatur breviter replicemus. Dixerat superius se super custodiam suam stare, et figere gradum super munitionem, ut contemplari posset et videre quid sibi diceretur: responsumque est illi a Domino atque præceptum ut scriberet et explanaret in tabulis; at ille prosecutus jubentis imperium, hanc explanationem dedit, quod opus Domini in medio annorum notum faceret. Quid, amice, contendis? Aut hic pro-

pheta, ut Domini præcepto pareret, visum explanavit, insinuando tempus et locum; aut cuncta reliquit obscura, et tanquam inobediens Domini voluntatem implere contempsit. Sed ipse sibi testis est in hoc versu quod imperata peregit. Nam docet aperte quod in medio annorum Christus, qui et Deus, adveniet. Qua ratione, inquis, visum ad Christum refert, et medium annorum ad ejus adventum? De Christo respondemus in primis, quod hoc propheta præter Isaiam nemo prophetarum apertius Christi nomen insonuit. Ait namque: *Exsultabo in Deo Jesu meo (Habac. III)*. Sed et ea quæ de hoc nostro Jesu futura erant, videlicet passionem et mortem clara voce prædixit. Præmissis namque quod veniret ab austro, mox omnipotentiam ejus subjunxit, dicens: *Operuit cælos gloria ejus (ibid.)*. Solius Dei est operire gloria cælos, et laudis ejus plena est terra (*ibid.*). Quod hodie completum esse videre potes ad litteram. Jesum Salvatorem totus orbis agnoscit. Tu solus excæcatus es, et tui similes, parum videns in terra, nihil in cælo visurus, apud inferos totus iturus in tenebras exteriores, nisi lucem aspicias quæ splendor ejus est cujus laude plena est terra. *Splendor*, inquit, *ejus ut lux erit (ibid.)*, illius videlicet qui venit ab austro Deus, qui cælos gloria regit, et terram laude replet. Et quid de illo qui tantus ac talis venturus est? Juxta Isaiam in fortitudine veniet, ipsa tamen occultaque *cornua in manibus ejus, et ibi abscondita erit fortitudo ejus (ibid.)*. Et quæ est fortitudo Dei nisi ipse Deus? Ipse secundum quod homo est manifestus erit, secundum quod Deus occultus, ut ait idem Isaias: *Expectabo Dominum qui abscondit faciem suam a domo Jacob (Isa. VIII)*.

33. Quomodo cornua in manibus ejus sunt, exponat ipse, qui visionem explanare videtur. *Altitudo*, inquit, *manus suas levavit (Habac. III)*. Quid! pedes ejus profundum abyssi penetrant, et manus in altum levat; ut oret, an ut operetur? Æstimo ut oret, ut operetur, ut moriatur; oret in cælis, operetur in infernis, moriatur in terris. Quid enim magnum esset si altitudo manus suas sine causa levaret; sed altitudo quæ Deus est manus suas levavit, ut compleret ad litteram quod prædixerat per prophetam: *Cornua in manibus ejus (ibid.)*. Quomodo, inquis, id in Christo completum est. Interrogas ea quæ invitatus audire cogaris? Aspice Christum morientem in cruce, et in utroque cornu crucis manus ejus clavibus affixas, ac inclinato capite morientis levatas in altum, et cornua videbis in manibus, ubi abscondita est fortitudo ejus, quia in cruce positus attingit a fine superiori cuncta regens ad finem inferiorem fortiter moriens, utraque manu suaviter cuncta disponens (*Sap. VIII*), vincens in inferno, regnans in cælo, inter utrosque tanquam inter dextram et sinistram ipse moriens uno suavi somno mortis, quia voluntarie cælis reddit gloriam, terris vitam, mortem inferis, id est inferni principibus, ut cuncta ad suum ordinem redeant, hoc est humana natura propter quam temporalia cuncta facta sunt, ab

imīs ascendat ad superiores. Hæc est abscondita fortitudo morientis in cruce, et cornua tenentis in manibus.

Medium annorum quomodo intelligendum. Actus auctoris.

34. Diximus de visu quomodo referatur ad Christum, restat nunc dicendum de medio annorum quomodo adventum ejus insinuet. Assertis quod in fine sæculi Christus venturus sit. Ubi primum, quæso te, ut doceas quomodo finis sæculi medium annorum dici possit? si finis sæculi medium annorum est; tot anni sæculi post finem ejus futuri sunt quot præcesserunt: non ergo finis dici, quod medium erit. Si non in medio annorum juxta prophetam notum fiet promissum Dei, discerne quo tempore fiet, aut in fine juxta tuam sententiam, aut in medio annorum juxta prophetam. Cui vestrum magis credendum est! Sicut finis alicujus temporis medium ejus dici non potest, ita nec medium finis. Sed in medio annorum juxta prophetam notum fiet, ergo non in finito statu temporum. Falsa est igitur assertio tua, qua dicis Christum in sæculi fine venturum. Videamus itaque de medio annorum et prophetam dixisse verum per omnia comprobemus. Mille simus centesimus sexagesimus sextus, meis dico temporibus, jam annus evoluitur, ex quo Filius virginis effulsit in mundo tempore constituto, juxta præscriptum numerum hebdomadarum Danielis, de quo in suo loco plenius Deo volente dicturi sumus: quantum verò adhuc temporis restet soli Deo notum est, mortalibus cunctis ignotum. Illud tamen medium annorum esse non dubitamus, quo dulcedo Christianorum de cælo stillavit in terras, et una benedictio juxta Isaac de rore cæli desuper et de pinguedine terræ confecta est, id est unus Christus ex divina et humana natura proveniens, in quo notum faciens Dominus salutare suum ante conspectum gentium revelavit justitiam suam. Quod ideo medium annorum dicimus, quia lex una præcessit, et altera, id est nova, subsequenter est; translatio quippe sacerdotio, necessario facta est translatio legis, illo succedente cui dictum est: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Psal. CIX)*. Si hoc non concedis esse medium annorum primæ legis et secundæ, ostende templum et sacerdotium et regnum in Judæa, ut adhuc expectari debeat primus Salvatoris adventus. Si vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes. Hæc de Habacuc hucusque dixisse sufficiat, tibi iterum atque iterum quæso lectorem, ut hæc eo sensu dicta recipiat, quo superiora dicta sunt, videlicet quo debeat Judæus arctari et prophetarum auctoritate convinci. Non ignoramus quin apud majores subtiles intellectus habeantur, sed nostrum propositum est cum Judæo configere, non cum Christiano de Scripturarum expositione disserere.

De Sophonia propheta.

35. Veniamus ad Sophoniam qui ob profunditatem mysteriorum quæ de Christo prænoverat Ar-

anum Domini dictus est. Hic Spiritu sancto plenus, in quo factus est præsciens futurorum, gaudium quod de Christi adventu in corde conceperat, ineffabili mentis exultatione pronuntians ait : *Lauda et exsulta, filia Sion, jubila, Israel, exsulta et lactare in omni corde tuo, filia Jerusalem* (Soph. 11). Causamque post pauca subjungit : *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit te* (ibid.). Lauda, inquit, Dominum de multitudine misericordiæ suæ, maximeque exsulta juxta Joel qui ait : *Filie Sion, exsultate in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ* (Joel. 11), ut laus Dei prius ex ore procedat ex hoc quod misericordia ejus tam copiose per Christum abundat, jungiturque laudibus oris exultatio mentis, ut omnia quæ in te sunt lætentur et laudent corde et ore, mente et opere, quia Dominus Deus tuus in medio tui erit. Et non tantum lauda et exsulta, filia Sion, hoc est duæ tribus Juda et Benjamip; sed et tu, o Israel, jubila, tantaque in corde tuò replere lætitia, ut magis mente vultuque pronunties quam voce cantandi vel usu loquendi, quam ardenti desiderio Dominum Salvatorem expectes, quantisque votis venientem suscipias, quam laudabili fide dilectionem ejus in corde retineas. *Exsulta et lauda, filia Jerusalem*, cui ante prædixi, ut laudares in fide et exsultares in spe; iterum dico, exsulta et lætare in omni corde tuo, ut ex duplicata lætitia veniat geminata dilectio, et in trina laude sit una perfectio, videlicet in fide, in spe et charitate. Indixi tibi laudem et exultationem qua prius dicta es filia Sion, id est specula quæ tecum; quia et hoc nomen meum est, per prophetas tuos futura prævides. Nunc autem vere te filiam Jerusalem nomino, quia vides eum oculo ad oculum, qui juxta Michæam pax erit in medio tui cum venerit.

Christus Rhinoceroti comparatus.

36. Querisne quis iste sit? *Dominus Deus tuus qui est in medio tui fortis*, de quo Balaam in Numeris prosecutus est, dicens : *Cujus fortitudo sicut Rhinocerotis est* (Num. xxiii). Rhinoceros a nullo venantium capi potest, contra quem venientem si virgo sinum expanderit, statim in eam prosilit, et magis amore quam violentia appropinquatur. Ideo Balaam fortitudinem ejus Rhinoceroti comparavit, quia ad ejus similitudinem, relictis omnibus persequentibus, in medio sinu filix Jerusalem, id est Ecclesiæ, caput Dominus inclinavit; et ipsa recepit in sinu quem in ulnis apprehendere Synagoga non potuit. Qui ideo libentius ad eam inclinavit, quia invenit in ea verecundiam pudicitix, mansuetudinem humilitatis, tranquillitatem morum, et disciplinæ custodiam. Fortis ergo in medio filix Jerusalem factus est humilis Dominus Deus; unde ad lætitiæ et exultationem provocatur, lætitiæ dico temporalem de ejus adventu; ad exultationem de perpetuo salutis obtentu, quia ita subsequitur : *Ipse salvabit te*, ideo gaudere et lætari te moneo, filia Jerusalem, quia non ut lactenus, propheta

vel angelus vices sponsi geret circa te vel operam dabit; sed ipse qui Dominus et Deus est, ipse salvabit te. Ipse, quod non negligenter prætereundum est, ipse per suam præsentiam quam exhibebit in medio tui salvabit te. Præsens quippe erit quadam præsentia quæ salvabit, quia corporalis in carne videbitur qui ubique potentia divinitatis præsens est. Hanc præsentiam de qua prophetæ loquuntur, exhibebit in corpore. Non enim solummodo divinitatis ejus præsentiam intelligi voluerunt, qui toties ejus adventum prædixerunt; sed aliquid retro sæculis inusitatum futurum esse crebra sententiarum permutacione testati sunt. Quid enim veri contineret sententia prophetarum qua dicitur : *Veniet, veniet, apparebit, apparebit, videbitur, non morabitur, nisi Veritas, ut ita dicam, aliquando in veritate veniret?* Sophonias ergo præsentiam Domini corporalem insinuans ait : *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit te*. Dominus ad universas gentes regendas, Deus ad formandas, fortis ad aereas potestates debellandas in medio tui præsentia corporali, ipse non alius salvabit te, hoc est a potestate mortis æternæ liberabit te. Non recipio, inquis, expositionem tuam, quia magis contrarium esse videtur quam veritatis series. A me breviter hoc responsum habeto, nec ego contentioni tuæ assentio, quia neque veritati innititur, nec aliquid verisimile habere videtur. Quapropter sicut tuam falsitatem non recipimus, ita tuas assertiones auctoritate prophetarum facile reprobamus.

De prophetia Aggæi. Patriarcharum de Christo desideria.

37. Proferatur Aggæus, qui *festivus interpretatur*, in medium, et quæ nostrum magis assentiat audiamus : Dominum Deum omnipotentem inducet ita loquentem ad populum Judæorum : *Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cælum et terram, mare et aridam; et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus* (Agg. 11). Quis est iste desideratus, vel a quo desideratus, quem Dominus promittit esse venturum? Abraham patriarcha hujus desiderio inflammatus ait ad Dominum : *Domine Deus, ego vadam absque liberis, et hæres meus iste Damascus Eliezer* (Gen. xv). Audierat in semine benedictionem cunctis gentibus esse dandam; et tamen quod differri dolet, impleri postulat nimio desiderantis affectu. Isaac pari voto benedictionem filii precatur adesse, dicens : *Esto Dominus fratrum tuorum, et incurventur ante te filii matris tuæ* (Gen. xvii). Quod nequaquam in Jacob vel in aliquo successorum ejus esse completum probare potes ad litteram. Si hoc completum esse dixeris in Joseph vel in aliquo regum, quomodo verum erit quod sequitur : *Et adorent eum tribus* (ibid.), cum nequaquam aliquis eorum a cunctis gentibus adoratus sit? Soli Deo convenit, ut adoretur ab omnibus; ergo completur in Christo, sicut hodie cernitur, qui Deus est et homo de semine ejus natus. Jacob in benedictionibus filiorum expectationem suam ad

Christum refert ita dicens: *Salutare tuum exspectabo, Domine* (Gen. XLIX), ac si diceret: Exspectabo Salvatorein, qui mihi veram et æternam salutem restituet. Responde ubi exspectavit iste salutare Domini, qui statim completa benedictione se collegit in lectulo, et ex luce migravit, ad patres suos appositus ad animarum loca descendit? Et tamen ibi per salvatorein salvari se credidit. Job nequam hujus desiderii expers fuit, sed optavit venturum in carne, quem præviderat in spiritu ita dicens: *Quis det ut veniat petitio mea, et quod exspecto tribuat mihi Deus?* (Job VI.) Quis, inquit, det, id est vere fiat ut veniat, et non moretur petitio mea tandiu desiderata, quæ nihil aliud est quam Christus; et quod exspecto, videlicet præsentiam ejus, tribuat mihi Deus qui eum missurus est. Moyses quidem pari voto sic ait: *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es* (Exod. IV). Quod est aperte dicere: Disponis, Domine, dare legem populo tuo, et me ductore ad terram promissionis inducere; attamen, obsecro, Domine, ut quod modo sit in figura, postquam tempus advenerit, appareat in veritate; et ad hoc mysterium tuæ voluntatis implendum, mitte, Domine, quem missurus es Christum, qui aquas vere vertat in sanguinem, veniatque simul in aqua et sanguine, ut, postquam baptismum dederit, proprio sanguine redimat, et sic populum suum per mare Rubrum ad terram repromissionis, hoc est ad pacem æternæ quietis, inducat. David hoc idem in psalmo precatus est, dicens: *Ostende nobis faciem tuam, et salvi erimus* (Psal. LXXIX). Isaias Salvatoris adventum a Domino postulans: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion* (Isai. XVI). Emitte, inquit, Domine, quod adhuc in secreto tuo est, videlicet Agnum mansuetum, innocentem et justum; qui ideo Agnus dicitur, quia coram occidente se non aperit os suum. Emitte eum, Domine, de petra deserti, Ruth veniente de gentibus ad Judæam et generante Obed, Obed Jesse, Jesse David, de cujus fructu redde nobis Dominatorem terræ, et veniat usque ad montem filiæ Sion, hoc est ut videatur in Jerusalem. Hic est Desideratus de quo nunc Aggæus propheta loquitur, quem Dominus promittit esse venturum. Adhuc, inquit, modicum est, exiguum temporis spatium restat, quia mille anni ante oculos meos tanquam dies hesterna quæ præteriiit (Psal. LXXXIX); et ego commovebo cælum et terram, in mare et aridam. Quorum sensus hic est: Semel movi cælum, quando legem dedi in monte Sinai, et descendi super eum in igne. Movi terram, quando fontes abyssi rupti sunt, et diluvium super terram induxi. Movi mare, quando in duas partes divisum est, et populus sicco pede pertransiit. Sed et aridam movi, quando os suum aperuit et peccantes absorbit. Ad hæc unum modicum est, quia neque mille anni erunt; et ego movebo cælum, quia cæli Dominum mittam. Movebo terram, quia aperietur et germinabit salvatorein (Isa. XLV).

A Mare movebo, quia cetum, qui in eo est interficiam. Sed et arida movebitur, de qua Isaias loquitur: *Scissæ sunt aquæ in deserto et torrentes in solitudine, et quæ erat arida in stagnum, et sitiens in fontem aquarum* (Isa. XXXV). Cumque hæc omnia complevero, veniet Desideratus ob salutem in mundo, ob vitam æternam in futuro, non tantum Judæ et Israel, sed cunctis gentibus tribuendam. Veniet desideratus quidem a patriarchis, prædictus a prophetis, desideratus cunctis gentibus, quia provocatus quadam ineffabili dilectione ferventis illius... quæ de cunctis gentibus congregata sunt, ut pene præ ejus desiderio morientis,.... quæ dicit in Canticis: *Osculetur me osculo oris sui* (Cant. I). Hæc Aggæus de Christi adventu.

B 38. Si tibi volueris hæc signa expone ad litteram; cælum dicimus esse motum, quando Christo moriente sol obscuratus est. Terra mota est juxta sensum quem superius exposuimus, quia cæli distillaverunt a facie Dei Sinai: ultra ad litteram, quia petræ scissæ sunt. Mare commovit, super quod pedibus ambulavit; et ipso in navi consistente, ad ejus imperium liquidum elementum nunc procellis intumuit, nunc tempestate sedata pacatum stetit. Aridam movit, quæ nihil aliud quam gentium multitudo illius prædicatione rigata, ut floreret ac fructum boni operis ferret, juxta Isaiam qui ait: *Florebit quasi liliū, germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans* (Isa. XXXV). Florebit odore bonorum operum sicut liliū, candore munditiæ, in cujus medio color aureus erit Deus in Christo mundum reconcilians sibi, germinans initium boni operis germinabit fructum perfectionis; et exsultabit in gaudio lætabunda de promisso, quod est: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit* (ibid.); et laudans Dominum de salutis adepto beneficio. Ac post pauca subjungit: *Ipsi videbunt gloriam Domini et decorem Dei nostri* (ibid.). Quod nequam de arida vel deserta terra intelligi valet ad litteram. Cum enim præmisisset: *Lætabitur deserta et in via, et exsultabit solitudo* (ibid.), ut gentes intelligerentur hortatus est cum subjunxit: *Ipsi videbunt gloriam Domini* (ibid.). Viderunt enim Christum miracula facientem, audierunt prædicantem, suscepere docentem, secutæ sunt præcipientem, dilexere morientem, amplexatæ sunt fide resurgentem, et jam tenent in fide regnantem. Viderunt ergo gloriam Domini in mundo, videbunt decorem Dei in cælo. Illis itaque desideratus exstitit, illis desideratus advenit, illis fidem dedit, et vitam æternam ob meritum fidei repromisit.

De prophetia Zachariæ. Judæorum vana spes de Messia.

39. Audiamus de cætero quid de ejus adventu Zacharias propheta locutus sit. Post multa et varia quæ in textu prophetiæ suæ locutus est, pauperem regem inducit sedentem super asinum et super pullum filium asinæ, ac huic pauperi et ejus paupertati hortatur filiam Sion obviam procedere, di-

cens: *exsulta, filia Sion; jubila, filia Jerusalem*: A quod ipse erit ascendens super asinum et super *ecce Rex tuus veniet tibi justus et Salvator* (Zach. ix). Ipse pauper ascendens super asinum et super pullum filium asinæ, juxta prophetam; qui futurus est, pauper erit non dives, quem tamen regem Sion esse dicit. Ubi est ergo tota illa vana spes tua, qua tibi repromittis regem nescio quem regnaturum mille annis in Jerusalem, qui tanta abundet auri copia, ut universæ plateæ sternantur auro mundissimo? qui in auro et argento, juxta tuam assertionem, tam copiosus erit, quomodo pauper futurus prædicatur? Aut propheta fallitur, aut tua prophetia dolose mentitur. Sed omissa fabula vanitatis, veniamus ad paupertatem veri Regis. *Exsulta, inquit, filia Sion; jubila filia Jerusalem*; quæ supra jam plenius dicta sunt, non est ea necesse repetere. *Ecce rex tuus, inquit, veniet tibi*, qui modo rex tuus est, Deus vivens in sæcula. *Ecce*, quod est demonstrandi certitudo, *Ecce veniet tibi justus ad judicandum, et Salvator ad sanandum, exhibendo præsentiam corporalem juxta quod alibi ait: Ego veniam, et sanabo contritionem populi mei* (I Mach. 11). Ac ne putes adventum ejus non esse venire, sed vel indicium voluntatis suæ per angelos, vel opem auxilii per virtutes. His enim modis huc usque et patribus et nobis apparuit. Audi quid facturus sit, ut ex eis rei veritatem citius valeas intueri. Ipse pauper, quantum ad humanum spectabit judicium, pauper in veste, pauper in victu, pauper in habitu, pauper et potens, pauper et humilis, pauper et mansuetus, pauper et justus, et ut cætera brevi fine concludam, simul in unum dives et pauper. Hic ut corporis veritatem ostendat, paupertatis amator, non super currum vel equos regia potestate vehetur, sed tanquam pauper ascendens super asinum, quod animal rudibile est, veniet tibi rex, nihil in hoc suæ potestatis amittens. Quod in Salvatore completum esse constat ad litteram, qui ante sex dies passionis sedens in asino Jerosolymam passurus advenit. Quantum ad mysticum intellectum, quod Judæum libenter audire non credo, super asinum ascendit, quia regnum populi Judæorum pro sua voluntate disposuit, qui legem tanquam frenum immisit, et sacerdotium tanquam ornamenta sedilia. Ascendit super asinum, quia potestati ejus semper subjecta fuit: alioquin quomodo rex ejus fuit antequam ad eam venit? *Rex tuus, inquit, veniet tibi*, qui jam præteritis temporibus sæculorum Rex et Deus tuus fuit, imo adhuc est et erit; ipse tibi veniet, non tanquam districtus et puniens, sed justus et salvator, justitiam, juxta prophetam Osee, docens in præsentia. Ait enim: *Tempus requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam, qua salvabit eos qui requirent eum, quorum corda vivent in sæcula* (Ose. x). Veniet ergo justus et salvator, et ne tanquam te per ignorantiam excuses eo quod certa et præcedentia signa nescieris, scito hoc esse regis potestatis ejus insigne, quod ipse pauper. Et ut in ore duorum stet omne verbum (Deut. xix), en aliud signum,

B tenus.

Malachiæ prophetia de reprobatione Judæorum et Christi adventu.

40. Videamus nunc quid Malachias qui in ordine prophetarum duodecimus est, de abjectione populi Judæorum et de adventu Christi prædixerit. Deum loquentem inducit ita dicens: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus, et munus non suscipiam de manu vestra; ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco offertur oblatio munda nomini meo; quia magnum est nomen meum in gentibus* (Malach. 1). Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, ut de cætero populus meus sitis, vel munus, aut sacrificium, vel libamen suscipiam de manu vestra. Non est mihi voluntas in vobis, quia jam prævidi et elegi populum meliorem, gentes videlicet in toto orbe diffusas, quæ non observatione Sabbati vel circumcisionis mihi complaceant, sed animo bonæ voluntatis et fructu perfectæ religionis: quandoquidem voluntas mea non est in vobis, quid frustra sacrificium offertis vel hostias immolatis? Aliud mihi magis habetur acceptum et voluntarium, videlicet quod nomen meum magnum est in gentibus. Quod in vobis non habui, inter gentes inveni; videlicet divini cultus amorem, imo divinæ voluntatis effectum, quia circumcisionem cordis habent, non carnis; Sabbata celebrant, quia a servili opere peccati cessant; hostias immolant cor humiliatum et continentiam carnis, quibus maxime placari desidero. Magnum est nomen meum in gentibus, non tantum ab India usque ad Æthiopiam, sed ab ortu solis usque ad occasum; et hoc non in Judæis, sed in gentibus. Ubi tota frustratur illa sententia Judæorum qui dicunt non esse sacrificandum, neque altare construendum nisi in Judæa, cum Isaias dicat: *In die illa erit altare Domini in medio Ægypti, et colent Ægyptii Dominum in hostiis et muneribus, et vota vobunt Domino et solvent* (Isa. xix). Et in præsentia, in omni, inquit, loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda. Et ne sibi velint ascribere quod dicitur in omni loco, eo videlicet quod dispersi sunt, et sic ubique legis cæremonias celebrent, audiant quod præmissum est: *Non est mihi voluntas in vobis sed in gentibus a quibus*

offertur nomini meo oblatio munda. In quibus verbis Domini voluntatem et acceptiones oblationum ad gentes a Judæis transiisse manifeste probatur. Ubi ergo erit regnum et sacerdotium, quod tibi, Judæc, futurum esse promittis? Si aliqua sint, contraria Deo erunt, quia neque voluntas ejus in vobis est, ut regnetis, neque munus suscipiet de manu vestra ut sacerdotium celebretis. Quanti enim apud illum constant vestra solemnia, consequenti versu manifestius aperit. *Dispergam, inquit, super vultum vestrum stercus solemnitarum vestrarum et assumet vos secum (Malac. 11)*. Quid est hoc quod assumet aliud secum? Stercus Judæum, ut merito cum stercore peccat qui Christum Salvatorem esse negat.

41. Hæc de abjectione populi Judæorum. De adventu Salvatoris subsequitur, ita dicens: *Ecce ego mittam angelum meum qui præparabit viam ante faciem meam, et statim veniet ad templum sanctum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis (Malac. 11)*. Edissere nobis parabolam hanc, ut audiamus quid ista significant secundam tuam sententiam. Angelus, inquis, quem Dominus se missurum promittit, Elias est, qui præcedet annuntians quæ futura sunt, et præparabit viam ante Haymenon, id est Christum nostrum, qui statim post eum venturus est. Venietque ad templum suum tanquam Dominator, eritque nobis angelus testamenti, quia legem Moysi renovabit et sacrificia celebrari instituet, audivimus sententiam tuam. Nunc auxiliante Deo, respondeamus ad singula.

42. Dicis hunc angelum Eliam esse, qui præcedat Haymenon. Hic primum volumus scire per te, utrum iste Haymenon, qui venturus est, Deus erit. Secundo quæ erunt leges aut sacrificia quæ instituet, cum in his sit voluntas Domini, ut paulo superius testatus est. Tertio quid erit templum ad quod veniet, cum templum usque ad fundamentum destructum sit, et cum ipse sit templum resitutus, quomodo ad illud veniat antequam illud restituat. Exitus acta probat, et ipsa rei veritate docetur, non futurum esse quod prophetatur, sed jam esse completum. *Mitto, inquit, angelum meum et præparabit viam ante faciem meam, non dixit ante Haymenon, vel ante aliquem alium, sed ante faciem meam, hoc est ante meipsum, ac ut mos prophetarum est, repente persona mutata, de se tanquam de alio loquens subjungit: Et statim veniet ad templum suum Dominator; quod in Christo completum est, qui quadragesimo natiuitatis ejus die in templo est presentatus. Hic misit angelum suum ante faciem suam, non qualem tu asseris, sed qualem Isaias prædixit: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domino (Isa. xl), quem dicimus esse Joannem Baptistam, qui angelus dictus est propter vitæ munditiam et præconium Domini venientis. Hic viam præparavit ante faciem ejus, præsentem eum esse prænuntians, ita dicens: Medius vestrum stetit, quem vos non scitis (Joan. 1)*. Ac si diceret, in medio

A vestrum et inter vos est, quem propheta prædixerunt, quem vos non scitis; quia vos non recipietis eum. *Mitto, inquit, angelum meum ante faciem meam*. Quibus verbis se ipsum per se venturum esse designat, in hoc quod ait *mitto*, personæ suæ proprietatem et operationem iusinuans; quod subintulit *ante faciem meam*, apertius præsentiam Dei ad homines venientis ostendit. Quia cum idem sit qui loquitur et qui mittit, ipse Deus et non alius esse dignoscitur qui venturus est, cum dicit *ante faciem meam: Et statim veniet ad templum suum Dominator*. Aut Haymenon dominus et dominator est, et videberis duos deos asserere, Scriptura repugnante, quæ ait: *Dominus Deus tuus Deus unus est (Deut. vi)*, aut pro dominatore qui Deus est alium præstolaris, qui jam venisse probatur, quia non est, neque erit templum quo futurus adveniat, et hoc verum esse probemus, Daniele ita dicente: *Civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas (Dan. ix)*. Et post pauca: *Usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio (ibid.)*. Si usque ad consummationem et finem desolatio templi perseveratura est, et impossibile est Deum, qui prophetis locutus est, in sua sententia falli, quis erit iste Haymenon, qui contra Dei propositum, contra prophetarum edicta, poterit ædificare templum vel civitatem, quorum desolatio usque ad consummationem et finem perseverabit? quod quia ridiculum est expectare vel credere, cum non habeas auctoritatem unde possis tuam affirmare sententiam, agnosce Dominatorem, id est Deum, jam ad templum suum venisse, et, ut hodie cernitur, jam esse transacta quæ futura contendis.

43. Sed dicis: Elias, de quo in hoc propheta dicitur: *Ecce ego mittam vobis Eliam (Malac. iv)*, nondum advenit; et idcirco Christianis assentire differimus, quia ejus exspectamus adventum. Sufficit huic rationi responsio brevis. Diversa diversis promittuntur locis et crebra mutatione personarum quid diverso temporum statu veniat propheticus sermo describit. Nam cum præmisisset superius: *Ecce ego mitto angelum meum et præparabit viam ante faciem meam*, quo tempore illud erat implendum, adjunxit dicens: *Statim veniet ad templum suum Dominator*. Ostende mihi templum quod a Vespasiano et Tito destructum est, et ego Christum non venisse fatebor. Si templum in Judæa non est, nec dominator ad illud venturus est quod non est. Ergo jam venit dum templum in Judæa fuit. Non est itaque futurum quod in hac prophetia textitur, sed transactum, nec aliqua ibi sit mentio de adventu Eliæ, ubi primus adventus Domini prophetatur, sed tantummodo illius de quo Isaias ait: *Vox clamantis in deserto (Isa. xl)*. Probat hoc ita esse tempus et locus, casus et rei exitus, et quod his certius est, auditus et visus. Quo tempore vero Elias adveniat ultimo versu declaratur, cum dicitur: *Mittam vobis Eliam antequam veniat dies Domini magnus et hor-*

ribiis (*Malac. iv*). Dies horribilis et magnus dies A
 iudicii est, qui magnus erit iustis propter regnum
 sempiternum adeptum, et horribilis peccatoribus
 propter interitum sine fine cum tormentis illatum.
 Hunc diem præcedet Elias, ut, appropinquante mun-
 di termino, corda patrum convertat in filios, et sal-
 tem in ipso temporum fine salventur reliquæ popu-
 li Israel. Et notandum quod ait, *ut convertat*, non
 jam conversos, quos non erit necesse convertere;
 sed adversos, id est Judæos, quibus dicitur, *mittam*
vobis Eliam, ut convertat, inquit, *corda patrum in*
filios (*ibid.*), Abraham videlicet, Isaac et Jacob, quo-
 rum primum dictum est: *In semine tuo benedicen-*
tur omnes gentes (*Gen. xxii*), qui statim credidit et
 fide justificatus est. Secundus odorem futuri floris
 odoratus ait: *Ecce odor filii mei sicut odor agri ple-*
ni, cui benedixit Dominus (*Gen. xxvii*). Tertius hac fide
 ditatus ait: *Salutare tuum exspectabo, Domine* (*Gen.*
xliv). Sed omnes electi, quos nunc enumerare lon-
 gum est, id corde senserunt, omnes dilexerunt,
 quidam dilexerunt et prædixerunt, ut prophætæ;
 quidam dilexerunt, prædixerunt et viderunt, ut apo-
 stoli et apostolici viri, quorum corda convertit Elias
 in filios, ut ejusdem fidei sint quos in carne viventes
 invenerit, cujus et patres prænominati fuerunt, ac
 digno remunerentur merito qui patrum instrui me-
 rebuntur exemplo.

44. Hucusque duodecim prophetarum testimo-
 niis innitentes ad hoc, Domino Deo miserante, ve-
 nire conati sumus, ut discussis sententiis singulo-
 rum, probaremus semen mulieris, per quod de
 serpente triumphus humano generi proveniret, ipsum
 esse Christum, qui de Spiritu sancto conceptus et
 de Maria Virgine natus est. Vis, Judæe, adhuc con-
 tra tot athletas pro Christo pugnantes velum tuæ
 falsitatis opponere? Si his facile te contradicturum
 æstimas, reservavi mihi adhuc duos tanquam duces
 validissimos, Daniele videlicet et Isaiam, qui in
 nomine Domini vindicabunt sociorum suorum pro-
 phetarum injuriam, et vindictam retribuent in hos-
 tes eorum. Daniel de statu temporum evolutus,
 Isaias de vaticinio simul et evangelio. Restat ergo
 ut Danielem opponamus, et ictu primo ac impetu
 validissimo Judæam ad ima prosternat atque pro-
 prio mucrone spem expectationis suæ tanquam
 caput abscindat e corpore. Prædicet tempus quo
 Christus adveniat, qui est justitia sempiterna, ter-
 minumque præfigat, ultra quem si Judæus exspe-
 ctare voluerit, errore deceptus mendacium pro ve-
 ritate recipiat. Huic angelus Gabriel, cui magis quam
 Judæo credendum est, Deo jubente atque dicente:
Gabriel, fac istum intelligere visionem (*Dan. viii*).
 non solum quæ futura essent, sed quo tempore com-
 plexerentur aperuit.

45. *Septuaginta*, inquit, *hebdomades abbreviatæ*
sunt super populum tuum (*Dan. ix*). Super quo capi-
 tulo, quia multa a majoribus dicta sunt, valde perti-
 mesco lectorem offendere, ne si aliqua dixero, me
 tanquam superfluum judicet; aut si omnino tacuero,

A dextram me Judæo de Jisse tanquam victum accuset.
 Sed ne superfluous aut viclus inveniar, procedam inter
 utrumque moderamine quodam, ut nec declinem ad
 dextram neque ad sinistram, sed regia via veritatis
 a Daniele ad usque Christum perveniam. Ergo au-
 xiliante Domino Deo nostro, dicamus quod ipse do-
 naverit.

Danielis prophetia de lxx hebdomadibus exponitur.

46. In septuaginta hebdomadibus inveniuntur anni
 quadringenti nonaginta, quas ideo abbreviatas esse
 dicit, quia juxta lunares menses computandæ sunt,
 qui menses singuli habent dies viginti novem, et
 horas duodecim, habetque lunaris annus undecim
 dies minus anno solari, qui constat ex trecentis
 sexaginta quinque diebus et sex horis. Ita juxta
 menses et annos minoris numeri, ut hebdomades
 abbreviatæ sint, computandæ sunt, et per singulas
 septem anni numerandi sunt, ut unaquæque hebdo-
 mada septem annos habeat, quæ si juxta lunares,
 ut dixi, annos numerentur, erunt quadringenti no-
 naginta anni; si vero juxta solares, superabunda-
 bunt dies trecenti sexaginta quinque et sex horæ,
 et per duodecim menses singulorum annorum unde-
 cim dies et sex horæ amplius reperientur. Annus
 namque solaris est quo sol totum signiferum, id est
 duodecim Zodiaci signa, perlabitur, et in unoquo-
 que signo moratur triginta dies decem horas et se-
 mis. Ut ergo, juxta sententiam Gabrielis archangeli,
 hebdomades abbreviatæ sunt, juxta lunares menses
 earum computationem oportet accipere.

Quando illæ incipi debeant.

47. Diximus quomodo numerentur. Videamus
 nunc a quo tempore numerus earum incipi debeat.
 Cunctis legentibus liquet quod anno tertio regni
 Joachim, regis Judæ, venit Nabuchodonosor, rex Ba-
 bylonis, Jerusalem, et obsedit eam, et tradidit Do-
 minus in manus ejus Joachim regem Juda. Tertio
 itaque regni sui anno decima die captus est a duci-
 bus Nabuchodonosor, ductusque in Babylonem, et
 in loco ejus constitutus est Sedechias, filius Josiæ,
 patruus ejus, cujus anno undecimo Jerusalem capta
 atque subversa est, in qua captivitate cum cæteris
 et Daniel ductus est, qui propter somniorum inter-
 pretationem, et præsentiam futurorum, magnus
 effectus usque ad tempus quo Balthasar qui quartus
 a Nabuchodonosor Babyloniorum rexit imperium,
 mansit in Babylone. Hunc Cyrus, adjuncto sibi Dario
 avunculo suo, interfecit, ac Chaldæorum subvertit
 imperium. Isdem Cyrus, postquam regnum obtinuit,
 quinquaginta circiter millia hominum captivorum
 remisit in Judæam. Vasa quoque quæ Nabuchodono-
 sor abstulerat reddidit, et templum ædificari jussit
 in Jerusalem. Principes quoque populi qui reversus
 est, constituit Zorobabel filium Salathiel et Jesum
 filium Josedech, sub quibus tantum jactis fundamen-
 tis templi, altare constructum est. Mansit ergo opus
 imperfectum, prohibentibus per circuitum nationi-
 bus, usque ad Nehemiam et vicesimum annum Artax-
 ercis regis. Quo tempore regni Persarum centum et

quindecim anni f. erant evoluti, captivitatis autem Jerusalem centesimus octogesimus quintus annus erat. Et tunc primum jussit Artaxerces muros extrui in Jerusalem, cui operi præfuit Nehemias, et ædificata est platea, et muris circumdata. Igitur a centesimo et quinto decimo anno regni Persarum, quando Artaxerces rex ejusdem imperii vicesimum regni sui habebat annum, et erat octogesimæ et tertiæ olympiadis annus quartus usque ad ducentesimam secundam olympiadem, et secundum ejusdem olympiadis annum. Tiberii vero Cæsaris annum quintum decimum, juxta lunarem supputationem, sunt hebdomades septuaginta, hoc est anni quadringenti nonaginta. Sed et Evangelista testante cognovimus, quod anno quindecimo imperii Cæsaris factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto, ut prædicaret et ostenderet præsentiam Domini venientis.

48. Hac itaque ratione ostensa, transeamus ad reliqua, studiose notantes quo tempore mysterium septuaginta hebdomadarum Danieli sit revelatum. In anno, inquit, primo Darii filii Assueri, de semine Medorum, qui primus imperavit super regnum Chaldaeorum (ibid.). Hic est Darius qui cum Cyro Chaldaeos Babyloniosque superavit. Annum ætatis habens sexagesimum secundum, qui subversa Babylone ad regnum suum in Mediam reversus est, adducens secum Danielem in eodem honore quo a Balthasare provectus fuerat. Cyro autem propinquo suo reliquit regni gubernacula. In hujus regni anno primo, sive Darii sive Cyri, revelatum est Danieli mysterium septuaginta hebdomadarum. Quod si ab hoc tempore quo prima Cyri indulgentia Judæorum est laxata captivitas, septuaginta numerantur hebdomades, centum et eo amplius invenientur anni qui statutum septuaginta hebdomadarum excedant numerum; et multo plus, si ex ea die qua Danieli locutus est angelus, additurque amplior numerus si captivitatis exordium hebdomadarum voluerimus habere principium; permansit enim regnum Persarum usque ad initium Macedonum annos ducentos triginta, et Macedonum regnarunt annis trecentis, atque inde usque ad annum quintum decimum Tiberii Cæsaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta, qui simul faciunt annos quingentos nonaginta, ita ut centum supersint anni. A quocunque horum temporum numerentur, tempora non concurrent, imo multa reperientur contraria. Teneamus ergo quod firmissimum est, et nequaquam rationi contrarium, et hoc probemus ipsius propositione capituli.

Animadvertite, inquit angelus, sermonem, et intellige visionem: Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio et finem accipiat peccatum, ut deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, ungetur

*A Sanctus sanctorum. Scito ergo et animadvertite ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem (ibid.). Animadvertite, inquit, sermonem, ut nequaquam errore deceptus falsum pro vero recipias; sed ut in consequente doceberis, corde et animo sermonem diligenter advertite, et non tantum sermonem, sed et visionem intellige. Magno namque debet intellectu subtilique perpendi, quando aliquid ex secretis Dei mortali homini revelatur. Visio quidem magna est et post tempora longa futura; sed ut eam verbo et sensu intelligas, audi principium et finem nequaquam incertum, sed certo numero et statuto termino præfinitum. Septuaginta annis pene jam populus tuus in captivitate deventus est. Adhuc septuaginta hebdomades abbreviatæ futuræ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, pro quibus nunc oras. Tanto tempore erit populus tuus populus, et urbs tua civitas, et non amplius, ut consummetur prævaricatio primi hominis qua in Deum prævaricatus est, et peccatum ejus finem accipiat, adveniente justitia sempiterna, quæ est et Christus, non tantum unius hominis, sed totius mundi. Ubi est, Judæe, tota insultatio tua qua nobis insultare solebas? quomodo, inquiens, peccatum finem accepit? Ubi est illa justitia sempiterna? Si dixeris tempora septuaginta hebdomadarum adhuc non esse transacta, cum quadringentis nonaginta annis superadditi sunt postquam incarnatus est Dominus mille centum sexaginta sex anni (4), jam non erit expectatio salutis humanæ vel finis peccati, sive adventus justitiæ sempiternæ, juxta sententiam Danielis tempus per septuaginta hebdomades constitutum, sed centum vel eo amplius juxta stultam et imperitam assertionem tuam. Sed exponat nobis apertius angelus qui locutus est Danieli, quod erit signum tanti mysterii venientis: *Et impleatur, inquit, visio et prophetia, et ungetur Sanctus sanctorum. Cum constet quod lex et visio et prophetia jam pridem cessaverint, manifestum est Sanctum sanctorum venisse, te nescio qua ratione resistente ac affirmante quod in fine sæculi futurus sit. Si in fine sæculi futura sunt quæ hic per angelum Danieli dicta sunt, mentitus est angelus, qui terminum visioni præfixit, quod audere suspicari extremæ dementiæ est. In septuaginta, inquit, hebdomadibus evenient ista quæ dico. Veniet Christus, occidetur Christus, et non erit ejus, id est ut amplius per eum regnet sicut hactenus, populus Judæorum qui eum negaturus est, Pilato dicente: *Ecce rex vester, illis exclamantibus Crucifige eum, non habemus regem nisi Cæsarem (Joan. xix). Sed et Christus postquam occisus fuerit, civitatem dissipabit populus Romanus cum duce venturo Vespasiano, et finis ejus vastitas (Dan. ix), quia non relinquetur in ea lapis super lapidem qui non destruetur (Luc. xxi); et post finem belli, id est civitate subversa, et Judæis per totum orbem dispersis, statuta desolatio, quia stabilis erit et refragari non poterit.***

(4) Nota ætatem auctoris.

Usque enim ad consummationem mundi et finem perseverabit desolatio (Dan. ix).

49. Hæc Gabriel angelus. Contra Judæus: Septuaginta, inquit, hebdomades nequaquam impletæ sunt. O caput insanum! nonne completum est quod in fine hebdomadarum angelus prædixit esse futurum? *In medio*, inquit, *hebdomadis deficiet hostia et sacrificium (ibid.)*. Nonne templum usque ad fundamenta destructum est, et defecerunt immolationes hostiarum, necnon et sacrificium tam matutinum quam vespertinum? Esto, si volueris, adhuc tempus hebdomadarum manere: numeres a die qua Danieli locutus est angelus, eruntque anni mille septingenti viginti sex et eo amplius. Revolvat prudens lector ea quæ superius dicta sunt, videlicet annos regni Persarum atque Macedonum, necnon et Augustorum Romanorum usque ad adventum Christi, et post adventum ejus quot anni effluerint, et facile animadvertere poterit quanta falsitate cæcatus sis, qui ducentas quinquaginta sex hebdomades et eo amplius pro septuaginta computare conaris. Sed neque angelicus sermo consentit in hoc, ut tali termino debeas tempora diffinire. Ait namque: *Scito et animadvertite ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem (ibid.)*. Qui prius, inquis, visionem intelligere hortatus sum, iterum te ad intelligentiam profundiorum provoco, ut scias a quo tempore numerus hebdomadarum incipi debeat. *Scito ergo, id est pro certo habeas, et animadvertite*, hoc est animo retine, quod ab exitu sermonis quo iterum ædificatur Jerusalem, subaudi hebdomadarum debet initium sumi, non ab eo tempore quo, prima indulgentia Cyri, Judæorum est laxata captivitas, et permissio data est ab eodem Cyro templum exstruendi murosque civitatis; sed ab illo exitu sermonis quo iterum, hoc est alio tempore, Jerusalem ædificetur, manifeste designat imperii Artaxerxis regis annum vicesimum. Nehemias quippe hujus piacerna, sicut in Esdræ libro legimus, rogavit regem, accepitque responsum, ut ædificaretur Jerusalem. Et iste est egressus sermo struendæ urbis, et circumdandæ muris data licentia; a quo tempore quia prius a Cyro prima permissio facta est, hortatur nos sermo divinus initium hebdomadarum sumere, ab eo tempore quo iterum ædificetur Jerusalem, id est secunda vice qua civitatis ædificandæ permissio concedatur

Judæi qua ratione explicent lxx hebdomadas Danielis.
— *Septuaginta Danielis hebdomadæ jam completæ.*
— *Dies in Scriptura pro uno anno sumptus.*

50. Sed super his nulla contentio est, cum constet quod septuaginta hebdomades transactæ sint, et Judæorum inanis expectatio et omnino falsa probetur. At quoniam super his respondere non possunt: neque enim veritas eorum protervitate mendacio potest immutari, transferunt se ad ea quæ omnino probare non possunt; aiunt quemdam sapientissimum Judæorum hoc modo Danielis hebdomadas numerasse. Unamquamque diem, inquit, in hebdo-

mada pro septem annis computare debemus, et septies septem anni unam hebdomadam faciant, hoc est annos quadraginta novem; et hoc numero diligenter inspecto, continebunt septuaginta hebdomades annos tria millia quadringentos triginta, nec artari poterimus intellectu vel numero quem computant Christiani, cum adhuc supersint anni mille nongenti et eo amplius, antequam septuaginta hebdomades impleantur. Quibus respondemus, in primum ut hoc Scripturarum auctoritate probetur, doceantque diem pro septem annis computari debere, cum ipse Dominus Ezechieli locutus sic describens pro quanto temporis spatio diem nuntiare deberet. *Diem, inquit, filii hominis, diem pro anno dedi tibi (Ezech. iv)*. Si juxta Dominicam descriptionem et sanctarum consuetudinem Scripturarum, diem pro anno debemus accipere, cesset imperitia Judæorum affirmare quod est omnino rationi contrarium, et impossibile veritate probari; vel si de numero disceptare voluerint, ostendant quomodo in sæculi fine secunda vice fient quæ jam juxta prophetæ textum transacta sunt. *Civitatem, inquit, dissipabit populus cum duce venturo (Dan. ix)*. Quod Jerusalem subversa sit, populo veniente Romano cum duce Vespasiano, nullus qui historiam legit ignorat: unde facile probatur septuaginta hebdomades esse finitas, cum constet esse transactum quod in earum fine propheta prædixit esse futurum. Si vastatio civitatis et eversio templi nondum factæ sunt, nec populus cum duce populum Judæorum de civitate delevit, falsa sunt omnia quæ sub Romanis acta sunt. Sed universo mundo testante, notum est quid Vespasianus et Titus egerint. Ergo verum est illud impletum esse quod dictum est: *Civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo*. Noli itaque falli de numero hebdomadarum, nec tempus usque in infinitum extendere, cum numerus quo computare conaris in nullo sanctarum Scripturarum libro reperiat, ut dies pro septem annis intelligi debeat. Lege quid Dominus locutus sit Moysi, quando in exploratores terræ Chanaan vindictam exercuit; et proba, si potes, ipsum Dominum et legislatorem docuisse diem pro septem annis computari debere. *Filii, inquit, vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, et portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadavera patrum in deserto juxta numerum dierum quibus considerastis terram. Annus pro die imputabitur, et quadraginta annis recipietis iniquitates vestras et scietis ultionem meam (Num. xiv)*. Quadraginta diebus quadraginta comparavit annos, sicut in Ezechiele ita in Moyse, volens intelligi diem pro anno computari debere. Et miror unde hujus dementiæ causam acceperis, cum in tota serie Veteris Instrumenti minime ratio reperiat, qua probare possis spatium septem annorum significatione vel numero unius diei articulo contineri. Si adhuc futurum est quod civitatem et sanctuarium dissipare debeat populus cum duce venturo, oportet ut prius ædificetur templum quod jam pridem usque ad solum eversum est, ut iterum destrui possit; sed semel secundum tuam sententiam

instaurandum est, ut aurea sæcula fiant, et civitas Jerusalem in auri et argenti copiis superabundet. Ergo iterum destruendum est, ut prophetia stare possit ad litteram. Dic mihi si ulterius, postquam semel reedificatum fuerit, everti debeat, et post eversionem iterum innovari. Si hoc iterum verum est, frustra sperantur tot et tanta quæ spe fallaci nescio per quem futura promittis, cum eadem sint denuo destruenda, et ad nihilum penitus redigenda. Si potes hic respondere septuaginta hebdomades nondum præterisse, neque Christum venisse, nec populum cum duce civitatem et sanctuarium dissipasse, nec hostiam et sacrificium defecisse, Phillida solus habeto.

Peccatum qua ratione finem accepisse dicatur.

51. Sed dicis : Si Jesus, ut asseritis, est justitia sempiterna, et in ejus adventu juxta prophetam finiri debeat peccatum et prævaricatio, quomodo peccatum finem accepit, cum adhuc hodie omnis homo peccet? Ad hæc respondemus : In illis omne peccatum sive prævaricatio terminatur, quibus Christus factus est justitia sempiterna, quia omnes in illo unum sunt. Testatur hoc Scriptura quæ ait : *Ejus qui in te est populi misereberis (Ose. xiv)*. Si populus in Deo est, et ipse Deus justitia sempiterna est, profecto omnes in illo unum sunt per gratiam et misericordiam, non per naturam, quorum ipse miseretur. Terminatur ergo in eis omnis prævaricatio, sive peccatum, quia cum in Deo sunt, in quantum unum cum ipso sunt, peccare non possunt. Est itaque in eis finis peccati et prævaricationis, quia justitia sempiterna regnat in eis quæ Christus est. Si non recipis prophetam, audi discipulum Gamalielis, Paulum dico apostolum : *Servus, inquit, et liber, omnes in Christo unum sumus (I Cor. xii)*. Et iterum : *Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. iii)*. Itemque : *Nihil damnationis est his qui sunt in Christo Jeau (Rom. viii)*. Hæc de hebdomadibus Danielis breviter dixisse sufficiat. Itaque terminum lectioni ponamus, ut in his quæ sequuntur ab Isaia sumamus initium.

Isaia vaticinia de Judæorum abjectione et Christi adventu.

52. Expletis testimoniis duodecim prophetarum, necnon et quæstione super hebdomadibus Danielis, ut potuimus, enodata, veniamus ad Isaiam prophetam, qui Christi mysteria præ cunctis apertius intuens, principatum tenet in choro prophetarum, excepto David, de cujus semine ipse Rex regum natus est. Is tanta complectitur, tam profunda scrutatur, tam manifesta de Christo loquitur, quod nullus est nisi deceptus amentia, neque Judæus, neque gentilis, qui ejus possit obviare sermonibus a principio voluminis usque ad locum ubi ait : *Verbum quod vidit Isaia filius Amos, de Juda et Jerusalem (Isa. ii)* prædicat abjectionem populi Judæorum, post cujus descriptionem transit ad nativitatem et infantiam Salvatoris, et quod Judæum libenter audire non credo, virginem asserit filium parituram, qui non tan-

tum uno nomine quod est Emmanuel, sed et aliis sex appelletur nominibus, id est *admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri sæculi, princeps pacis (Isa. ix)*, de quibus in suo loco, Domino Deo largiente, dicturi sumus. Incipiamus ergo a capite et Judæum compellamus respondere per singula.

Isaia prophetia non de civitate Jerusalem, sed de illius habitatoribus intelligenda.

53. *Visio Isaia filii Amos quam vidit super Judam et Jerusalem (Isa. i)*, a dejectione populi Judæorum sumit exordium, ostendens ea quæ dicturus est non de Juda et Jerusalem dici, sed super Judam et Jerusalem, ut contra eos hæc omnia futura prædicet quæ propheticus sermo subjungit, non de omni Israel loquitur, sed specialiter contra tribum Judæ, id est Judæos qui tunc regnabant in Jerusalem. In hoc invehitur Dominus per prophetam, et omnem creaturam sive cælestem sive terrenam contestatur, ut audiant quid Judæis fecit, et quod ipsi econtra malum pro bono reddiderunt

54. *Audi, cælum et auribus percipe, terra (ibid.)*.

Qui quondam per Moysen, quando fœdus inii cum filiis Israel, testes vos inter me et illos constitui, ut si mandatis obedirent, ad altiora proveberem; si non, de contemptu punirem, dicens : *Contestor hodie cælum et terram; nunc iterum vos inter me et Judæos ad testificandum de collectione bonorum, ad audiendum de ingratitude beneficiorum provoco. Audi ergo, cælum, et auribus percipe, terra, quod juste debeam de hostibus meis ultionem expetere.*

C *Judæi cur filii primogeniti dicti.—Primogeniti sapius reprobat.*

55. *Filios enutrivit et exaltavi, ipsi autem spreverunt me (Ibid.)*. Vobis notum est qui habitatis in cælis simulque et his qui morantur in terra, quæ et quanta fecerim populo Judæorum, quos adoptavi in filios, et dixi *primogenitus meus Israel*, quos enutrivit quadraginta annis in eremo, et exaltavi in terra Chanaan, dans eis possessionem eorum : ipsi autem pro his omnibus quæ eis feci, quem debuissent adorare ut Dominum, reddiderunt pro servitute contemptum, quia spreverunt me. Hæc Dominus de Judæis querimoniam faciendo habitatoribus cæli et terræ locutus est. Quod si Judæi superbierint eo quod filios ac primogenitum suum eos Dominus appellaverit, audiant se ideo dici primogenitos, quia populum meliorem et fortiorem post eos electurus erat, juxta quod ipse ait ad Moysen : *Dimitte me ut irascatur furor meus super populum istum, et ego constituam te super gentem fortiorem quam hæc est (Exod. xxxii)*. Respondeat Judæus quis sit ille populus, qui longe fortior et melior post eum futurus sit, noveritque in Veteri Instrumento sapius primogenitum esse reprobatum. Caina primogenitus fuit, sed Abel Deo complacuit. Ismael primogenitus fuit, sed in Isaac repromittitur benedictio cunctis gentibus tribuenda. Esau primogenitus fuit, sed benedictionem ejus Jacob supplantator accepit. Ruben primogenitus extitit, sed benedictio de Christi inear-

natione futura ad Judam translata fuit; in quibus omnibus comprobatur priori populo successurum fore populum meliorem. Sequitur :

56. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, populus meus non intellexit (Isa. 1).* Ostendit in quo sit contemptus ab eis, in hoc videlicet quod brutis animalibus agnoscentibus Dominum et Creatorem, populus autem Judæorum non cognoverit eum, neque intellexerit. Quod velim ut dicat mihi Judæus, si hoc de Patre et non de Filio velit intelligi, quomodo Israel Dominum non cognoverit, quem ipse Dominus eduxit de Ægypto, et per medium Rubri maris sicco pede transire fecit, ac manna pavit in eremo, sed et ad ultimum in terram reprobationis induxit: quod quia probare non potest dici de Patre, de Filio confiteri cogetur, quod ipse non sit agnitus ab eis neque intellectus, de matre Virgine natus, et reclinat in præsepio, ubi eum pastores pecorum videntur et intellexerunt, ac sicut Deum glorificaverunt.

57. *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis! (Ibid.)* Væ, inquit, genti Judæorum in hoc peccatrici, quod non agnovit neque recepit Salvatorem, sed interfecit. *Populo gravi iniquitate*, hoc est onerato peccatis homicidii et contemptus in Deum. *Semini nequam*, quia ex patre diabolo sunt. *Filiis sceleratis*, in quos omne scelerum genus influxit. Et causam subditur tanta populus Judæorum denotetur infamia.

58. *Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum (Ibid.).* Dereliquerunt Dominum conclamantes: *Non habemus regem nisi Cæsarem (Joan. xix)*. Blasphemaverunt sanctum Israel, dicentes: *Dæmonium habes et Samaritanus es (Joan. viii)*. Abalienati sunt retrorsum, qui quondam fuerant in caput, nunc vertuntur in caudam. Et qua de causa sic alienentur, ipse Dominus per Jeremiam exposuit, dicens: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, facta est mihi hæreditas mea sicut leo in silva, dedit super me vocem suam (Jer. xii)*. Propterea odit eam, quæ quondam fuit hæreditas, quia dedit super eum vocem suam, clamans: *Tolle, tolle, crucifige eum (Joan. xviii)*.

59. *Facti estis mihi in satietatem, nequaquam dimittam peccata vestra.* Ad hæc causam per partes exsequitur qua Judæos abjecerit. *Non dimittam*, inquit, *peccata vestra (Isa. 1)*. Quare? quia *manus vestræ sanguine plenæ sunt (ibid.)*. Et quid per hoc velit intelligi, paulo post de civitate loquens subjungit: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis plena judiciis? justitia requievit in ea, nunc autem homicidæ (ibid.)*. Hæc omnia, inquit Judæus, propter peccata nostra comminatus est, ut de cætero nos a malo compesceret. Et hoc Scripturæ repugnat; nam aperte pronuntiat quod facti estis in satietatem, quod tantumdem valet, ac si dixisset in tædium. Contra hoc quod patrociniū vobis

assumitis, comminationem Domini pœnam esse peccatorum vestrorum, suam ponit sententiam, dicens: *Non dimittam peccata vestra; causamque subjungit: Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt*, quo, vel cujus sanguine? Non bovis, non arietis, vel alicujus bruti animalis, sed hominis. Sanguis unius hominis justi quem effudistis, manus vestras infecit; et ob hujus culpam commissi facinoris *manus vestræ sanguine plenæ sunt*. Quod autem hoc peccatum homicidium sit, ut superius dictum est, ipse propheta testatur loquens de civitate: *Justitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ*. Ob Salvatoris itaque necem, qui ab eis occisus est, vocatur viri sanguinum et homicidæ. Et quamvis superius dixisset, *non dimittam vobis peccata vestra*, ostendit tamen apud eum nullum impossibile esse, si uno tantum remedio, hoc est baptismi lavacro salutaris, salvari voluerint. Unde subinfert:

Judæorum peccata aqua baptismatis ablunda.

60. *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis (ibid.)*. Quid est lavari nisi baptizari? Aqua nihil prodest nisi ad fuerit qui remissionem peccatorum dederit. Non ergo de omni aqua jubetur, ut laventur, sed de ea tantum in qua peccata mundantur, quæ non est alia nisi aqua baptismatis. Et hoc facile probari potest, nam cum superius præmississet, *Manus vestræ sanguine plenæ sunt, et Justitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ*, de sanguinis effusione et homicidio peccatum eos contraxisse denuntiat, statimque subinfert quod non dimittet eis hoc peccatum, nisi laventur et mundentur. Ac si diceret: Non dimitto vobis peccatum homicidii perpetrati, nisi fueritis aqua baptismatis loti, qua peccata mundantur. Respondeat Judæus ubi invenerit scriptum in lege, quod homicidium expiationis aqua deleri debeat: quod cum reperire non poterit, noverit aquam baptismatis esse meliorem Abana et Phaphar fluviiꝝ Damasci, insuper et omnibus aquis Israel, in qua sola tribuitur omnium, operante Spiritu sancto, remissio peccatorum. *Auferte*, inquit, *malum cogitationum vestrarum ab oculis meis*. Quibus verbis manifeste novi testamenti religio commendatur, quæ non solum opera, sed et cogitationes a malo discerni jubet, simulque docet quod pro victimis et holocaustis et adipe pinguium et sanguine taurorum et hircorum, et pro thymiamate, neomeniis, Sabbato, die festo, jejuniis, kalendis, et aliis solemnitatibus, fidei Christianæ religionem magis habeat acceptabilem. Et probat in consequentibus quod si Judæi lavari voluerint aqua baptismatis, per quod solum possunt a peccato mundari, posse nigredinem peccatorum mutari candore munditiæ. *Si fuerint*, inquit, *peccata vestra sicut coccinum, quasi nix dealbuntur (ibid.)*. Hoc est, quamvis effuderitis sanguinem Salvatoris, in cujus passione signum Raab coccinum quondam in fenestra dependit, præfigurans quod ipsa et domus ejus in æternum, quæ est Ecclesia congregata de genti-

bus, a morte per ejus mortem salvaretur. Scitote tamen quod ubi superabundavit delictum in opere, meritum superabundavit in gratia (Rom. v). Si fueritis aqua loti quæ cum sanguine Christi manavit de latere... ac velut *nix dealbabuntur*, quia rubor rubore, id est sanguis peccati sanguine salutari, et nigredo candore delebitur. Et si fuerint rubra quasi vermiculus, in similitudinem cruoris veneno malignitatis intincta; sciatis tamen quod ille tenerrimus ligni vermiculus qui pendebit in cruce, ut interficiat illum uno mortis suæ impetu, qui jugum peccati accrevit super populum Domini; ille, inquam, pro confusione vestra duplici et rubore induet vos lana mundissima proprio vellere, eritisque oves, et ipse pastor, sicut scriptum est: *Ego ipse requiram oves meas, et visitabo illas sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum* (Ezech. xxxiv). Audi, Judæe, consilium Isaïæ, et festina lavari, quia quibuscunque aquis lotus fueris, nisi baptismus subvenerit, sorde peccati semper immundus eris, Job attestante, qui ait: *Si lotus fuero quasi aquis vivis, et fulserint velut mundissimæ manus meæ, tamen sordibus intinges me, et abominabuntur vestimenta mea* (Job ix). Quibus verbis ostenditur neminem a peccato posse salvari, nisi per gratiam baptismi, quæ in præcedenti versu subtili sermone describitur. Hæc super abjectione populi Judæorum dicta sufficiant, sequentia videamus, et ea quæ Judæo magis displicere noverimus, proferamus in medium. Non enim nostrum propositum est ex ordine Isaïam exponere, sed ea quæ de Christo manifeste dicta sunt contra perfidiam Judæorum apertius explanare.

Isaïæ prophetia de vocatione gentium expenditur.

61. *Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini* (Isa. 11). Post descriptam abjectionem populi Judæorum, transit ad vocationem gentium, et uno populo deleta, multitudinem populorum ad montem Domini venturam esse constanter affirmat. Prius agit de Verbo quod postea *Montem* vocat, et dicit se vidisse Verbum de Juda et Jerusalem, statimque subjungit illud Verbum novissimis diebus montem esse futurum in verticem montium.

62. *Erit, inquit, in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium.* Quod est aperte dicere: Novissimo tempore fiet Verbum Altissimi mons in verticem montium, hoc est sublimis supra sublimitatem sublimium. Erit præparatus, quia prædestinatus est, ut homo fiat. *In vertice montium*, quia homo supra homines et Sanctus sanctorum erit. Nihil eo altius, sub quo omnis creatura est. Ipse tamen erit præparatus, ut elevetur super colles, quia ideo fiet Deus humilis, ut elevetur homo sublimis, ac super omnes cælos ascendat, sedeatque ad dexteram majestatis in excel-

sis. Et quidem noc est quod ait: *Verbum quod vidit Isaias* (ibid.). In prima visione videt abjectionem populi Judæorum, in secunda Verbum Dei sub specie montis altissimi apparendum, in tertia ipsum et eundem, qui mons dictus est, post Incarnationis ejus mysterium videt Dominum sedentem super solium excelsum, ut exponat apertius quid sit mons domus Domini in vertice montium. Sequitur: *Et fluent ad eum omnes gentes*, non tantum una gens de Judæa, sed omnes gentes; ut uno populo derelicto, veniant multi populi et dicant: *Ascendamus ad montem*, nequaquam Sinai vel Oliveti, sed montem Domini. Dicat nunc Judæus quis sit iste mons qui tam sublimis est, ut elevetur super omnes colles; tam accessibilis, ut fluent ad eum omnes gentes. Utinam circumferat oculos suos per universam Judæam, quia inde debuit iste mons surgere, et tandiu aspiciat capita montium, quousque probaverit aggerem terræ conglobatum debere dici montem istum, de quo Isaias locutus est: *Templum, inquit, quod in monte situm est, tam sublime erit ædificatum veniente Messia, quod super omnes montes et colles videri poterit.* Et ideo dicit quod de Sion debeat exire lex et verbum Domini de Jerusalem. Sed si hoc verum est, quomodo propheta postquam prædixerat omnes gentes ad hunc montem venire, et ibi doceri de viis Domini, populum suum hortatus est, ut cum eo ad hunc montem venirent, et ambularent in nomine Domini? Sic enim ait: *Domus Jacob, venite ambulemus in lumine Domini* (ibid.). Si Judæi templum et civitatem habebunt, quomodo invitantur venire ad id quod habetur ab eis? Destruit hoc propheta cum subdit: *Projecisti enim populum tuum domum Jacob* (ibid.). Quia noluerunt audire prophetam monentem ut venirent et ambularent in lumine Domini; ubi aperte innuitur quod ipse Dominus iste mons est. Dicit enim ideo projecisse populum suum. Et ne veniat in ambiguum quis sit iste populus, adjungit domum Jacob. Si populus Judæorum ideo projectus est quia noluit ad hunc montem accedere, non est iste mons templum quod futurum est, si tamen aliquod erit, ut Judæus affirmat. Convinçat ipse propheta Judæum falsa de hoc monte dixisse. Et primum quæ- ratur ab eo, cum probare non possit hæc esse dicta de templo, quid dicat esse domum Domini. Si cælum in quo Deus habitat domus Domini est, et Deus altior cælo est, utique mons iste Deus est. Ergo totus hic locus de Domino est, quod videlicet ipse sit præparatus in vertice montium, hoc est sanctus incarnatus in medio sanctorum. Ille elevatus est super colles, quia altior omni homine factus est Deus homo. Ad hunc jam confluit Ecclesia ex omni gente congregata, simulque cum ea populi multi dicentes: *Ascendamus ad Dominum et docebit nos viam salutis, ut eamus per eam.* Probat hoc hodie verum esse tam Jerosolymitana quam Romana Ecclesia, et completur quod in eodem propheta dictum est: *Filii tui de longe venient, et filia tua de latere*

surgent (Isa. lx). Ac quoniam quod propheta petierat obtinere non potuit, adhortatus enim fuerat populum, ut cum eo venirent et ambularent in nomine Domini, tanquam ex consilio Judæos post pauca præmunit, dicens: *Quiescite ab homine cuius spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse (Isa. ii)*. Ac si dicat apertius quoniam projecti estis eo quod in montem domus Domini, hoc est in Christum Salvatorem credere nolulistis, cavete vobis de cætero, ne injiciatis manus in eum qui Deus homo factus est inter homines; spiritum habet et animam, et spirat ac vivit ut cæteri. Quiescite ab eo, nolite eum persequi, nolite æmulari, quia non cedit vobis in prosperum. Erit enim vobis in ruinam et in laqueum, *lapis offensionis et petra scandali (I Petr. ii)*, nisi cessetis ab odio quo nocere studetis. At quia per hoc minime videt eorum cessare perfidiam, relictis eis post multa et varia quæ refert in medio de hujus hominis glorificatione subjungit.

Prophetia de Christi glorificatione. — Ridicula Judæorum explicatio de germine

63. *in die illa erit germen Domini in magnificentia, et gloria, et fructus terræ sublimis, et exsultatio his qui salvati fuerint de Israel; et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, Sanctus vocabitur, omnis qui inventus fuerit scriptus in vita in Jerusalem (Isa. iv)*. Qui superius dictus fuerat *mons* propter altitudinem divinitatis, postea *lumen* Domini, quia Filius a Patre lumen de lumine est; postremo manifeste vocatus est *homo*, ubi ait: *Quiescite ab homine cuius spiritus in naribus ejus est (Isa. ii)*; nunc tanquam ex novo *germen Domini* appellatur, ut ejus sublimitas deitatis intelligatur apertius. Et recte *germen Domini* appellatur, quia virtus et imago Patris est. Hoc *germen Domini* dixit esse *in magnificentia et gloria* in diebus illis, videlicet quando *germen Domini* homo fieret; prius in *magnificentia*, propter ea quæ gloriose facturus erat inter homines; postea in *gloria*, propter glorificationem humanitatis assumptæ ad thronum majestatis. Quid vero sit *germen in gloria*, statim exponendo subjungit: *Et fructus terræ sublimis*, de quo fructu David ait quod Dominus daret benignitatem, *Filium de cælo mitteret, et terra nostra daret fructum suum, hoc est corpus virgineum Dei Filium generaret. Fructus ille sublimis factus est, quia natura humanitatis ejus assumptæ super omnem creaturam exaltata est. Judæus affirmat quod iste fructus esse debeat ficus, aut malogranatum, aut aliquid hujusmodi. Et si ficus præter solitum in sublimitatem status altioris accresceret, quæ inde exsultatio salvandis de populo proveniret? Sed fructus sublimis Filius Virginis est, elevatus ad dextram Patris, per quem lætitia et exsultatio salvatis de salute proveait; et non dixit omnem populum salvandum, sed reliquias tantum, id est apostolos et eos qui per apostolos et eorum successores crediderunt. Sic enim ait: *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem,**

*A Sanctus vocabitur, omnis qui inventus fuerit scriptus in vita in Jerusalem. Relictum et residuum non solet dici aliquid totum, sed pars totius, et ipsa minima. Reliquiæ ergo populi tantum salvæ factæ sunt, non omnis populi multitudo. Et, Deus bone! qua ratione tibi repromittis, Judææ, Saturnia regna, Jerusalem auream, et de cunctis partibus orbis dispersos ad Judæam confluere? Isaias affirmat, abstracto populo Judæorum, omnes gentes ad montem qui Christus est esse venturas, et Judæus adhuc nova tempora Salomonis expectat. Salomon namque fecit ut tanta esset auri argentique copia in Jerusalem quanta lapidum. Hæc ipse vel his similia futura contendit, hoc eodem propheta resistente atque dicente: *Dereelinquetur filia Sion sicut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, sicut civitas quæ vastatur (Isa. i)*, de cujus vastitate superius in capitulo Danielis quædam plenius dicta sunt. Sequitur: *Sanctus vocabitur omnis qui inventus fuerit scriptus in vita in Jerusalem. Cui germen Domini fructus terræ sublimis, qui est Christus, fuerit gloria et exsultatio, hic plane vocabitur Sanctus et erit, quia scriptus invenietur in vita, in illa cælesti Jerusalem, ad quam alius propheta suspirans ait: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini (Psal. lxxxiii)*. Vere Sanctus erit, cui religio descripta superius placuerit, videlicet qui lotus fuerit in baptismo, et postea mundus in baptismi sacramento permanserit, invenietur scriptus in vita, hoc est electus in Christo.**

C Deum in qua forma viderint prophetæ et patriarchæ.

64. His propheta de Christo prædictis, post quædam interposita, quæ nunc enumerare longum est, transit ad aliam visionem, in qua videt Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (*Isa. vi*). Sed antequam de visione dicamus, libet interrogare Judæum in qua forma prophetæ vel patriarchæ Dominum viderint. Abraham vidit Dominum non in divinitate, sed in humana forma; quod Judæus negare non potest, quia scriptum est: *Apparuit autem Dominus Abraham in convalle Mambre sedenti in ostio tabernaculi (Gen. xviii)*. Cumque levasset oculos suos, apparuerunt ei tres viri. In humana ergo forma fuit hoc quod vidit de Domino; sed ne aliquis amicorum meorum mihi objiciat hoc non esse verum, tibi, lector, in aure dico, ne Judæus hoc audiat; Hieronymus super eodem capitulo in Isaia locutus est: « Legimus, inquit, quod ab Abraham visus sit Dominus in hominis figura, et cum Jacob quasi homo luctatus sit qui Deus erat, unde et ipse locus appellatus est *Faniel*, hoc est *facies Dei*: *Vidi enim*, ait, *Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea (Gen. xxxii)*. Ezechiel quoque vidit Dominum in forma hominis sedentem super Cherubim, a lumbis ejus et deorsum erat quasi ignis, et superiora habebant speciem electri. » Hæc Hieronymus, cui non est alter similis in expositione Scripturarum. Si Deus a patriarchis et prophetis in figura hominis visus est, permittat

nobis Judæus ut dicamus his novissimis diebus Deum nobis apparuisse per hominem. Restat adhuc ut nobis exponat quid Moyses de Domino, vel in qua figura Deum viderit. Sic enim ait ad Dominum: *Si inveni gratiam in oculis tuis, ostende mihi faciem tuam* (Exod. xxxiii). Cui Dominus: *Non poteris videre faciem meam. Ecce, inquit, est locus apud me; stabis super petram, cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, et protegam dextra mea donec transeam; tollamque manum meam, et videbis posteriora mea* (ibid.). Si Moyses non potuit videre faciem Domini, quid sibi vult quod ait: *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum?* (Exod. xxxiii). Præterea si non potuit videre nisi posteriora Domini, quæro quid viderit, talos, an humeros, tergum an cætera? Sed Dominus ait: *Tollam manum meam et videbis posteriora mea*. Satis comperit lector prudens ad quod inconveniens duci poterit, si super hoc disputationis ordo processerit, neque meum est ad præsens nugæ Judæorum exponere, sed mysteria veritatis inquirere. Redeamus ergo ad visionem prophetæ, et audiamus quid viderit.

Alia Isaia visio expenditur.—Quis sit Filius hominis quem vidit Daniel.—Mysterium Trinitatis.

65. Anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isa. vi). Ipsi profecto quem superius fructum terræ sublimem dixerat, nunc eandem sublimitatem exponit apertius, et Dominum in majestate divina regnantem vocat, cujus solium est altitudo cælorum, cui ipse præsidet, prout suæ voluntati complacuit, quia sub eo omnis altitudo est, quæ Deus non est. Excelsum est ergo solium ejus et elevatum, quia sub eo omnis altitudo est quæ Deus non est. Excelsum ergo solium ejus et elevatum, quia quidquid sublimius in creaturis est, ipsi divinitati submissum atque subjectum est. Vidit itaque propheta Dominum qui super omnia est, sedentem super solium excelsum et elevatum. *Seraphim stabant super illud*, hoc est illa agmina beatorum spirituum quæ excelsiora post Deum sunt in altioribus semper commorantia. *Sex alæ uni et sex alæ alteri* (ibid.). Senas alas habere dicuntur qui in circuitu Domini sunt; quia de fabricatione tantum mundi, quæ sex diebus facta est, notitiam juxta Dei præceptum mortalibus præbent. Ministri enim Dei sunt, ad ejus voluntatem implendam quotquot sunt, vel superiores vel inferiores, attestante Propheta, qui ait: *Benedicite Dominum, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendum vocem sermonis ejus. Duabus velabant caput ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus velabant* (Psal. cx). Caput Dei superioribus alis et inferioribus pedes ejus operiunt, quia præterita ante mundum, et futura post mundum, dum soli Deo nota sunt, media tantum videri possunt quæ in hoc mundo facta sunt. Et notandum quod seraphim dicuntur alis suis velare Domini caput et pedes. Illa

divina substantia Trinitatis, quæ tota est perfectio Deitatis, nec caput nec pedes habere recte dici potest, quæ in sua natura hominibus invisibilis est, angelis incomprehensibilis, utrisque mirabilis et adoranda ac super omnia veneranda. Quamvis ergo propheta Dominum videat sedentem super solium excelsum ac totam Trinitatem intelligat, non tamen videt ex toto illam perfectam atque ineffabilem substantiam Deitatis; sed id tantum quod se visibile præbuit, ad insinuandum post tempora multa futurum Dominicæ Incarnationis sacramentum. Nec mirum si Deum in figura corporis videat antequam fiat homo, cum ipse Dominus dicat: *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum* (Ose. xii), et multa in figura præcesserunt, quæ postea rei veritate completa sunt, et hoc probemus exemplo. Daniel tanquam in visione nocturna mysterium Incarnationis Filii Dei se vidisse testatur, ita dicens: *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis venit, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnis populus, tribus et linguæ servient ei* (Dan. vii). Præcesserunt hæc in figura quæ postea rei veritate completa sunt. Sed et Manuhe Dominum in hominis figura se vidisse testatur, uxori suæ dicens: *Morte moriemur, quia vidimus Dominum* (Jud. xiii). Non dixit quia vidimus angelum, sed quia vidimus Dominum. Attamen respondeat Judæus, quis sit iste Filius hominis, qui venit cum nubibus cæli, et ascendit usque ad Antiquum dierum ac sempiternum Deum, cui ipse Deus dedit potestatem et honorem et regnum, ut omnis populus, tribus et linguæ serviant ei, ostendatque simul quomodo potestas ejus potestas æterna sit, et regnum ejus corrumpi non possit. Cum omnis homo sit Filius hominum, qua ratione debet intelligi Filius hominis numero singulari, qui ex duorum procreatione sit generatus? Præterea quis filiorum hominum potest usque ad nubes ascendere, penetrare cælum et pervenire usque ad thronum majestatis in excelsis, ut ibi detur ei ab Altissimo potestas et honor et servitus omnium populorum ac regnum sempiternum quod finem non habeat? Quærat donec inveniat, et tandiu quærat quousque quærendo deficiat. Nullus poterit alius inveniri, nisi ille flos Mariæ, Virginis Filius, qui Deus de cælo venit, ut ex ea carnem assumeret; absque omni conditione virili natus est, ac Filius hominis factus, ipsam suam humanitatem ad excelsa levavit, sicut de eo Propheta canens in psalmo prædixerat: *Ascendens in altum captivum duxit captivitatem* (Ephes. iv), et *Psallite Domino, qui ascendit super cælos cælorum* (Psal. lxxvii). Hinc data est summo Patre potestas secundum quod homo est et honor regni, ut sedeat ad dextram ejus, donec ponat omnes inimicos ejus sub scabellum pedum ejus (Psal. cix; Hebr. xi); cujus regnum sempiternum est, quia, etsi cœpit secundum id quod homo est, tamen secundum quod Deus est, nec in-

cepit esse, nec desinat. Potestas ergo non datur ei nisi secundum id quod homo est, quia juxta id quod cum Patre et Spiritu sancto unus Deus est, ejusdem cum eis potentiae est, quæ nequaquam ab eo auferri potest, quia Deus et homo una persona est. Vidit itaque Isaias non totam substantiam deitatis, sed media Domini tantum, videlicet quod in hoc mundo factus est, qui recte quoddam medium dicitur positum inter præterita ante mundum et futura post sæculum. Cætera vero Domini alis seraphim velata sunt, quia nobis occulta, nec possumus intellectu percipere priora quæ fuerunt antequam mundus fieret, nec ea quæ post finem ejus futura sunt. De his tantum cognoscere possumus quæ in præsentis sæculo facta sunt; et hoc est quod duabus alis mediis volabant, et media Domini visibilia esse demonstrantur, per id dantes intelligi, quod Deus mundo visibilis appareret in homine. *Et clamabant alter ad alterum (Isa. vi)*. Non duo tantum, hoc est unus ad unum, sed unusquisque ad alium, resonando mysterium Trinitatis. Felix et gloriosa illa multitudo beatorum spirituum, cui data est illius summæ divinitatis videre decorem, sentire dulcedinem, contemplari faciem, adorare majestatem, nihil aliud agere nisi laudes Domini resonare. Quid vero clament insinuat cum subjungit: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus (ibid.)*. Ut personarum proprietates ac sacramentum Trinitatis insinuent, tertio Sanctum clamant, ut ejusdem Trinitatis in substantia prædicent unitatem, subjungunt: *Dominus exercituum*, id est omnium coelestium virtutum. *Plena est omnis terra gloria ejus*, non tantum templum vel sola Judæa, sed omnis terra. Admirantur agmina supernarum virtutum Dominum majestatis ad ima velle descendere, et humiliari ut fiat homo, ostendatque gloriam suam non soli populo Judæorum, sed universo mundo; ac cum digna admiratione laudantes dicant: *Plena est omnis terra gloria ejus*. Moyses cum pro adorato vitulo Dominum deprecaretur, dicens: *Obsecro, Domine, dimitte peccata populi tui*, respondit ei Dominus: *Propitius ero illis, verumtamen vivo ego, et vivit nomen meum, quia implebitur gloria mea omnis terra (Num. xiv)*. Ac si diceret: Quia cerno quod populus iste duræ cervicis est, et adhuc me præsentem, vitulum adoravit; *vivo ego, et vivit nomen meum*, quia sicut contempserunt me, et ego contemniam eos, ac pro una gente derelicta, *implebitur gloria mea omnis terra*, et omnis quicumque invocaverit nomen meum salvus erit, nec tenebitur intra unius terræ terminos, ut inde glorientur et dicant: Non fecit taliter omni nationi, sed per totum orbem abundavit ex gratia, ut impleatur illud quod scriptum est: *Replebitur majestate ejus omnis terra*. Cur ergo Judæus exspectet novum propitiatorium, ubi habitet gloria Domini, quæ jam in omni terra refulget? Frivolum est affirmare de cætero, ut omnem terram Dei gloria deserat, ac pro libitu Judæorum

A inter alas cherub tanquam in occulto resideat. Sentiant illi quod voluerint, nos omissis fabulis otiosis quid propheta post visionem audierit videamus.

Trinitatis mysterium iterum explicatur.

66. *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? (Isa. vi)* Responde: Rabbi. Querimus a te quid sibi velit quod Dominus loquitur de se ipso primus numero singulari dicens. *Quem mittam?* et postea numero plurali subjungit: *Et quis ibit nobis?* Videsne adhuc quod in substantia Dominus se velit unum intelligi et trinum in personis? Quæ est ista in verbis Domini variatio, imo in ipso Domino trinitatis et unitatis affirmatio? *Quem mittam?* id unitatis est. *Quis ibit nobis?* de quibus dicitur? non de agminibus seraphim, quia propheta nullius vocem audivit, nisi solius Domini dicentis: *Quem mittam? et quis ibit nobis?* Recordare quid superius seraphim clamaverint, quomodo unitatem in trinitate, et trinitatem in unitate monstraverint ac dixerint: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus exercituum (ibid.)*, et solutionem hujus quæstionis invenies. Concedo, inquis, quod de se et de Spiritu suo locutus sit, sed quod Filium habeat non recipio. Respondeant hic virtutes cælorum, et utrum bene an male senseris apertius innuant. *Sanctus*, inquirunt, *sanctus, sanctus*. Si trinitas non est Deus, quis est ille qui tertio dicitur Sanctus in deitate? Aut tres personas et unum Deum confiteri cogaris Patrem et Filium et Spiritum sanctum, C aut aliquid novum et inauditum more tuo reperies, quod erit falsum et execrabile et omnino probare non poteris. Unde quia hinc facile convinci posse te comperis, de cætero digito compece labellum.

Excæcatio Judæorum.

67. Sequitur: *Et dixi: Ecce Ego, mitte me (ibid.)*. Non hoc ex præsumptuosa temeritate locutus est, sed ex magno desiderantis affectu, ut omnipotentis pareat jussioni et populo suo voluntatem ejus annuntiet. Simulque notandum quod Domino, jubente, Trinitas imperat, et propheta se per omnia servum Trinitatis affirmat. *Et dixit: Vade et dices populo huic: Audite auditu et nolite intelligere; videte visu, et nolite cognoscere (ibid.)*. Quid est hoc quod jubentur audire Judæi, et non intelligere? Certe D mysterium Salvatoris quod superius propheta cognovit et intellexit, audivit et credidit. Viderat namque *Dominum sedentem super solium excelsum (ibid.)*; ac quia sublimis Deus dignaretur homo fieri humilis, audierat seraphim proclamantia, quod ipso descendente de cælo propter ejus præsentiam venientis in carne: plena esset omnis terra gloria ejus, cujus intellectum ponitus a Judæis avertens imperat, ut propheta prædicet eis quid futurum sit. *Audite*, inquit, *auditum verba Salvatoris cum venerit, et nolite intelligere* quia permisit Dominus indurari corda vestra, et nequaquam ad penitentiam emolliuntur. *Et videte eum visu præsentem in carne, et nolite cognoscere* ne Dei cassetur propositum, quod una gens cæca fiat, ut omnis mundus vadeat.

At postquam propheta præceptum audierat, intelligens et ipse Domini voluntatem, orat et precatur ut ejus voluntas per omnia fiat. *Excæca, inquit, cor populi hujus, et aures ejus aggrava, ne forte videat oculis suis, et auribus audiat, et corde suo intelligat, et convertatur et sanem eum (ibid.).* Hic vellem per te, Judææ, cognoscere cujus sit ista oratio, Domini imperantis, an prophetæ deprecantis, aut illius justo judicio disponentis, qui neque audiendus, neque intelligendus est a populo Judæorum? Si Domini imperantis, non est culpa populi quod cæcus fiat, sed potentia præcipientis: Si prophetæ deprecantis, quamvis ita sane possit intelligi, quomodo ad eum referri poterit quod subinfertur, *et convertatur et sanem eum*, cum solius Dei sit post conversionem dare salutem? Sed illius non incongrue, salva fidei ratione et majore auctoritate, dici potest, cui possibile est prius convertere et post conversionem præstare salutem. At cujuscunque sit, hoc imprecatur populo Judæorum, ut audiant et non intelligant, videant et non cognoscant, cæci fiant et surdi, ne convertantur et sanentur. Ubi aperte monstratur quanta miseria teneantur, qui nec audire, nec intelligere, nec videre, nec cognoscere possint Dominum Salvatorem, nec etiam pœnitentia digni sunt, ut convertantur et salutem obtineant. Sequitur:

68. *Et dixi: Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine, et terra relinquatur deserta (ibid.).* Ac si superius dixisset: O Domine, præcipis mihi loqui nunc populo Judæorum, ut audiant et non intelligant Salvatorem, videant eum et non cognoscant; verumtamen usquequo, Domine, hæc sententia permanebit, ut audiens non audiat, vidensque non videat? Cui respondit Dominus: Tandiu non audiet et non videbit, et excæcatum habebit cor, donec civitates Judææ, Vespasiano Titoque pugnantibus, penitus subvertantur, in tantum ut ne nomen quidem permaneat; et domus, si quæ remanserint, sine habitatore sint, et terra redigatur in solitudinem, et vel fuga vel captivitate in totum orbem Judaicus populus dispergatur. Dat ergo Judæis certum captivitatis atque vastationis signum, causamque describit, eo videlicet quod Salvatorem ad se venientem non receperint, neque intellexerint, sed e contrarjio filium patrisfamilias interfecerint, dicentes: *Hic est hæres, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus (Luc. 1).* Hæc postquam de cæcitate Judaici populi et eversione Jerusalem propheta Domino revelante cognovit, transit ad obsidionem quæ facta est in diebus Achaz, præliantibus contra Jerusalem Rasin rege Syriæ et Phacee filio Romeliæ, ut sub occasione misericordiæ qua Dominus populum liberavit obsessum, filium suum de Virgine nascitarum annuntiet; quod quia longum est per singula verba discutere, melius est ut Judæo relinquamus historiam raminandam, et veniamus ad rem, ut prophetiam Emmanuelis tam de Virgine

nascituri, quam apud inferos animas liberaturi, ac postea super omnes cælos ascensuri, intelligere cum propheta possimus. Hæc enim sunt duo signa, quæ dominus Achaz regi proposuit quærenda, ac optionem dedit, quod horum prius vellet accipere, aut de excelso cælorum aut de profundo inferorum.

69. *Locutus est, inquit, ad Achaz dicens: Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni sive in excelsum supra (Isa. vii).* Dixerat ei propheta superius, Domino jubente, *ne timeas a duabus caudis titionum fumigantiam istorum (ibid.).* Quod est aliis verbis dicere: Vide ne paveas a facie duorum istorum qui consurrexerunt adversum te, Rasin videlicet regis Syriæ et Phacee filii Romeliæ, quia utriusque imperium infra sexaginta quinque annos finiendum est. Quos ideo dico caudas titionum, quia omnis virtus eorum sine est proxima; et si quid restat de cætero, velut fumus evanescet in posterum. Ergo ne paveas quia te et populum tuum de manibus eorum liberare decrevi. Quod si hoc præ nimia desperatione non credis, pete tibi signum a Domino, quia ipse præsto est revelare quæ facturus sit post tempora multa vel apud inferos vel supra cælos. Pete ergo tibi hoc signum, quod in utroque potens sit, in cælo videlicet et in inferno, quod quamvis non petieris, ipse tamen domui David daturus est, ut impleat illud quod præmisit dicens: *De fructu ventris tui ponam, super sedem tuam. Et dixit Achaz: Non pe'am, et non tentabo Dominum (ibid.).* Quod recte diceret, si hoc ea causa dixisset, ne fieret transgressor legis, qua dictum est: *Non tentabis Dominum Deum tuum (Deut. vi).* Sed idololatra erat, et ideo noluit signum a Domino postulare, ne Dominus glorificaretur in eo, si signum quod postulaverat præstitisset. Quod propheta compariens, rege impio derelicto, convertit signam et sermonem Domini ad domum David, hoc est ad Judam et Jerusalem, dicens: *Audite ergo, domus David; et paucis interpositis, subjungit: Propterea dabit Dominus ipse vobis signum (Isa. 1),* quod sitis hac vice de manibus obsessorum liberandi. Non propheta; non angelus, sed ipse Dominus dabit vobis quod Achaz accipere renuit, videlicet signum quod modo non fiet, sed in futuro, et quia hoc signum dare solius Dei est. Memento quod quidquid Deus dixerit esse futurum, necesse est ut veniat: quapropter adhibe fidem promissæ Dei, ut futuri signi certitudine roboratus illius fide ab instanti periculo libereris. Non fiet statim quod loquitur, nec in continenti, sed in longinquum, ideoque majus erit meritum quod salvaberis in præsentem, si speraveris quod nondum est, et credideris quod non vides, et nunc audi, domus David.

Prophetia de Virginis partu expenditur. — Triplex illius a Judæis explicatio.

70. *Ecce virgo concipiet et pariet filium (ibid.).* Ea signum quod tibi Dominus dat in præsentem, vere novum atque mirabile; quia virgo pariet, hoc est novum

modo, seu in futuro; cujus partus ideo nunc præmuniatur, et filius datur in signum, ut agnoscas quod Deus qui tunc nascetur ex Virgine, modo tecum est, et ob præconium et gratiam subsequentis præveniet te, ac liberabit ab instanti periculo domum misericordiæ præcedentis. *Vocabitur enim Emmanuel (ibid.), quod est nobiscum Deus, ut ante sæcula Deus, de Virgine natus, Homo nobiscum conversetur in mundo. Prædixit tibi Deus filium nasciturum qui dicatur nobiscum Deus, ac te secretum suum quodammodo præscire concessit. Crede quod futurum est, et ob fidei meritum etiam in præsentis beneficio gratulare, quia jam præcedit effectus sacramenti futuri in hoc quod ejus nomine invocato, fugatis hostibus, eris de pace simul et triumpho securus. Ne velis dicere, quod promissam in præsentis victoriam debeat hoc signum, id est nativitas Emmanuelis præcedere; quia beneficium quod præmittit, non adimit signi subsequentis effectum. Est ergo liberatio de præsentis significatio signi, non tamen ipsum signum sacramenti futuri, quia hoc erit ipsum signum quod *virgo concipiet et pariet filium*. Illic Judæus totis viribus ad bella procedit armatus, diversis quæstionibus præmunitus, ut si prima non potuerit, secunda vel tertia feriat, quousque spem Christianorum vanam esse probare sua falsitate prævaleat. Et quia hæc quæstio sæpius inter nos ventilata Judæos de respondenda ratione prudentiores effecit, triplicem nobis solutionem obijciunt, approbare nitentes non hæc esse de Christo dicta, sed vel de Ezechia, vel de filio Isaïæ, vel de alio nescio quo, qui de nupta et experta maritum et non de virgine sit generatus; quorum oppositiones facile redigemus ad nihilum, et filium virginalem Deum et Dominum nostrum Jesum Christum esse, ipso auxiliante, probabimus.*

Demonstratur hanc prophetiam non intelligendam de filio Ezechia.

71. Igitur incipiamus respondere fidei nostræ adversariis, et vera falsis opponere, ut per omnia se convictos intelligant, qui nos convincere sperant. Aiunt hunc esse de quo propheta loquitur Ezechiam filium Achaz, sub quo Samaria capta atque subversa est, in qua tunc regnabat Phacee filius Romeliæ, et post eum Ose filius Hela, et hos esse duas caudas titionum, quorum imperium finitum asserunt et deletum, antequam sciret Ezechias reprobare malum et eligere bonum, quod omnia falsum esse probat historia, in qua sic legitur: *Regnavit Achaz, filius Joathan, super Judam et Jerusalem annis sexdecim, cui successit in regnum filius ejus Ezechias annos natus viginti quinque, et viginti novem annis regnavit in Jerusalem (IV Reg. xvi)*. Si Ezechias viginti quinque annorum erat quando patri successit in regnum, et pater ejus regnavit sexdecim annis in Jerusalem, invenitur Ezechias primo anno regni patris sui novem annos habuisse, et quomodo puer novem annorum eo jam tempore

A quo hæc dicta sunt concipiendus erat, aut hunc aliqua mulier iterum erat paritura? Primo namque anno imperii Achaz prophetata sunt hæc quæ scripta commemorat. Item, quomodo stare poterit quod sequitur; prius enim quam sciat puer rebrobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam detestaris a facie duorum regum istorum? Siquidem anno sexto imperii Ezechia venit Salmanasar rex Assur, et obsedit Samariam tribus annis, et nono anno regis Ose cepit eam, vinctumque Ose misit in carcerem, et transtulit Israel in Assyrios. Si iste qui nasciturus est tam parvulus erat, ut malum a bono discernere nequeat, et antequam tempus egrediatur infantia, terra Samaria ab Assyriis vastanda est, respondeant quomodo Ezechias triginta et uno annis infantulus prædicetur, et tam rudis ætatis, ut mel et butyrum comedens nesciat quid sit bonum vel malum? Quod cum probare non poterunt, agnoscat esse falsum quod super Ezechia interpretari canantur.

72. Præterea illud attendat quod is qui de Virgine nasciturus est, non sit a propheta vocatus Ezechias, sed Emmanuel. Hoc, inquit, referri potest ad Ezechiam, quia cunctis diebus vitæ ejus fuit *Deus nobiscum*, quod intelligitur Emmanuele. Respondemus hoc verum esse, si Ezechias eo tempore nasciturus esset, quo hæc prædicta sunt, sed jam novem annorum erat. Ergo neque nomen, neque nativitas ei aptari potest. Sed iste qui nasciturus est de puella, ut ipsi volunt, vel de virgine, ut nos probamus, hoc nomen debet habere. Proben Ezechiam ætate novem annorum secunda vice non de propria matre, sed de puella natum, et unum hominem secundum carnem posse duas matres et duas nativitates habere, et dæbimus ei cum secunda nativitate hoc nomen quod est Emmanuel. Quod si bis natus fuerit, et bis conceptus erit, quia propheta de nascituro sic ait: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium*. Sed quod novem annorum adolescens iterum possit a patre generari, vel a matre concipi, et corpus ætate solidum iterum resolvi in humorem aptuam ad concipiendum, sicut nefas est credere, ita stultissimum est affirmare. Desinant itaque prophetiam de Christo ad Ezechiam vertere, quia ex superioribus liquet, ea quæ dicunt omnino esse non posse; et hoc quidem nos speramus satis aperte monstrasse.

Demonstratur prophetiam de Christo non intelligi de filio Isaïæ.

73. Transeunt ad aliud, et dicunt Isaïam duos filios habuisse, quorum unus dictus sit Jasub, alter Emmanuel: et quia in consequentibus legitur, et accessi ad prophetissam, et concepit, et peperit filium (Isa. viii), prophetiam de filio ejus Emmanuele dictam esse contendunt. Quibus respondemus: Si hæc de filio Isaïæ dicta sunt, quo modo præsumpsit pater ejus filium suum hoc nomine nominare quod est Emmanuel contra Domini jubentis imperium? Nam sequitur: *Et dixit Dominus ad me: Voca no-*

men ejus, Velociter spolia detrahe, Cito prædare, quia antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum (ibid.). Quomodo ista de Emmanuel filio Isaïæ dicta sunt, cum et ipse natus sit antequam hæc propheta prædiceret? Nam sic legitur: *Et dixit Dominus ad Isaïam: Egrederi in occursum Achaz tu et Jasub filius tuus qui derelictus est (Isa. vii).* Qui Jasub ideo derelictus dicitur, quia frater ejus de quo nunc sermo est, juxta sententiam Judæorum fugerat ad Assyrios, et prodiderat eis partem civitatis. Et hunc dicunt esse Rapsacen, qui locutus est Hebraice ad eos qui sedebant super murum quando exercitus Sennacherib obsederat Jerusalem. Sed fidem dictorum his a quibus dicta sunt derelinquentes, probemus non eundem esse filium Isaïæ, quem hic propheta de virgine nasciturum affirmat. Patet cunctis qui noverunt historiam, quod sub rege Achaz ascendit Teglaphalassar rex Assyriorum in Damascum, et vastavit eam, et transtulit habitatores ejus (Tyrenen, et Rasin interfecit. Hinc Judæi argumentum assument, et ab Emmanuele transeunt ad nescio quem filium tertium Isaïæ, quem prophetissa, ut ipsi asserunt, juxta prophetæ sermonem concepit et peperit, et nomen imposuit *Cito prædare*; et dicunt antequam ille, qui sub rege Achaz natus est, sciret vocare patrem et matrem, quod rex Assyriorum Damascum vastaverit. Sed quæso, ut respondeant, quomodo spolia Samariæ idem rex Assyriorum abstulerit, antequam prædictus puer tempus egrederetur infantie, eum manifestum sit, quod sexto anno regni Ezechiæ Samaria subversa sit a Salmanasar rege Assyriorum, utrumque debere compleri antequam puer vocare sciret patrem et matrem asseruit, qui ait: *Antequam sciat puer hæc et illa, auferetur fortitudo Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum (Isa. viii).* Aut quomodo sub uno completum esse probabunt quod sub duobus regibus actum est? Quocumque anno regni Achaz Damascus a Teglaphalassar subversa sit, illud tamen notum est, quod sexto anno regni Ezechiæ Samaria a Salmanasar, rege Assyriorum, vastata est. Et si primo anno regni Achaz quando hæc dicta sunt conceptus et natus est puer, hoc enim volunt Judæi, quod statim accessit ad prophetissam, et concepit, et peperit filium, et vocavit nomen ejus *Velociter spolia detrahe, cito prædare*, vel ut multum sit, tertio vel quarto quomodo nescitur vocare patrem et matrem qui eo tempore quo Samaria subversa est, si diligenter annos numeremus, decem et octo annorum fuit. Achaz quippe regnavit annis sexdecim, et si puer infra quatuor annos regni ejus prius natus est, duodecim annos qui remanent habuit sub Achaz, et sex sub Ezechia, qui simul sunt decem et octo. Num per tantum tempus mutus fuit, ut non posset vocare patrem et matrem, aut nesciret? Eligant quodcumque voluerint, et dicant nobis utrum puer iste natus fuit antequam Dama-

scus subverteretur vel ante subversionem Samariæ. Dum utrumque uno tempore fuisse probare non possint, probent prius quomodo infans, quem eo tempore natum esse volunt, a subversione Damasci per viginti annos et supra usque ad subversionem Samariæ semper elinguis fuerit, et discernere nescierit inter bonum et malum; simulque ostendant de quo dictum sit. quod post pauca propheta subjungit, ubi describit exercitum Assyriorum venientem contra Jerusalem, dicens: *Et erit extensio alarum ejus implens latitudinem terræ, o Emmanuel (ibid.).* Num Emmanuel quem dicunt filium Isaïæ fuisse, totam Judæam obtinuit? Nullus regum Emmanuel dictus est. Quis ergo est cui propheta loquitur, quod extensio alarum regis Assyrii, hoc est B multitudo exercitus illius, totam terram Emmanuelis operiat? Terra ejus, inquit, dicta est, eo quod in ea natus est. Si hoc de nato jam Emmanuele filio Isaïæ dicunt, falsissimum est; si de nascituro Virginis filio, verissimum atque firmissimum est. Omnis enim mundus ejus fuit antequam nasceretur, sed Judæa proprie ejus terra dicitur, quia in ea nasciturus erat, quia futurum erat quod ait propheta: *Concipiet et pariet filium (Isa. vii),* et de præterito nequaquam valet intelligi. Simulque notandum quod terram illius vocet antequam fiat homo, ut potentiam deitatis ejus insinuet, quia cuncta regit ut Deus, qui est de Virgine nasciturus ut homo. Quod si omnibus modis obtinere voluerint, quod Isaïas hunc Emmanuelem de prophetissa genuerit, audiant quod ille qui natus fuit, si tamen aliquis fuit, sit vocatus a Domino *Velociter spolia detrahere, cito prædare (Isa. vii).* Respondeantque quomodo propheta non erubuit coram duobus testibus, ut conciperet, ad prophetissam accedere? Sic enim ait: *Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem et Zachariam filium Barachîæ, et accessi ad prophetissam, et concepit et peperit filium (ibid.).* Cogamus eos, velint nolint, ut fateantur prophetam contra legem egisse, dicente Moyses: *Turpitudinem uxoris tuæ non revelabis (Lev. xviii),* qui duos adesse coegit ubi cum uxore coierit. Testes esse non possent nisi vidissent vel audissent quæ propheta fecisset. Sed absit hoc a sancto viro, ut aliquid inhonestum vel sanctæ legi contrarium egerit. Desinant ergo non minus stulte quam imperite prophetiam de Christo referre ad Ezechiam vel ad filium Isaïæ, cum neutrum sit probabile. Satis enim apparet ex superioribus, quod magis innituntur aperto mendacio, quam in testimonio veritatis. His ergo omissis intueamur rei veritatem, et quod suum esse nolunt, nostrum esse prohemus.

Verus prophetiæ sensus explicatur.

74. *Audite ergo, domus David (Isa. vii).* Quibus superius dixeram *audite et nolite intelligere*, ne contrarius sim sententiæ superiori, audite quid facturus sit Dominus, qui concedit auditum, sed subtrahit intellectum. Audite novæ nativitatæ arcanum, sed abscondatur a vobis divini sacramenti

mysterium. Ait enim mihi Dominus : *Excæca cor populi hujus*, ut quamvis audiatis, tamen non intelligatis. Videatis Deum hominem factum, et non agnoscatis eum. Frustra ergo Judæi affirmant se hanc prophetiam intelligere, cum ab ipso Domino cor eorum obcæcatum sit et induratum, id est cæcari et indurari permissum, ablatusque sit ab eis intellectus prophetiæ hujus, ne convertantur et sanentur. *Audite*, inquit, *domus David*. Estne parum vobis quod molesti estis hominibus, non credentes ea quæ propheta prænuntiant, qui homines sunt, nisi molesti estis et Deo meo, non credentes quod ipse vobis hoc signum daturus sit, quod promittit? Propterea non, non fiet per alium quod daturus est; sed ipse dabit vobis signum, quod est se ipsum; quod quamvis audiatis, non intelligetis, quia cæcati estis et indurati, ne vobis signum hoc veniat in salutem, sed fiat ipse vobis lapis offensionis et petra scandali (*I Petr. II*) in laqueum et in ruinam. Non fiet quod antea factum est, aut post illud futurum quid simile, sed quod usus naturæ nesciet et humana ratio ignorabit.

Signa multa in Scripturis contra naturæ ordinem. — Hominis quadruplex formatio

75. *Ecce virgo concipiet, et pariet filium (Isa. VII)*. Ecce novum, ecce mirabile sæculis inusitatum, et humanis auribus inauditum. Ecce pro una costa quam tulit Dominus de Adam ut formaret eam in mulierem, reddetur pro osse vir, pro costa corpus integrum; et quæ virum deceptit, viri deceptorem decipiet, reddendo virum pro viro, pro perduto Salvatore, pro servo Dominum, pro creatura Creatorem restituet. Et hoc quomodo? virgo concipiet, non de viro, quia si virum cognoverit, non poterit virgo concipere; sed ipse Dominus dabit hoc signum, ut virgo concipiat. Ergo quod natura est impossibile implebit potentia Deitatis. Ne miremini si virgo concipiat, multa enim signa contra omnem usum, contra naturæ ordinem hactenus facta sunt. Rubus in igne non aruit, virga Aaron florem et fructum protulit, vellus in area maduit, et miramini si virgo concepit? Natura non potest contra naturæ donum, nec usus contra Deum qui omnipotens est, et nihil ejus voluntati difficile. Poterit ergo verum esse, quod ipse disposuit, videlicet quod virgo concipiat. Sed cum tantum sint creator et creatura, et virgo non possit de viro concipere, ut in conceptu virgo permaneat, nec homo possit ab alia creatura concipi nisi ab homine, restat ut si virgo concepit, non de creatura, sed de Creatore concipiat, et cum omnis conceptus ex carnis voluptate proveniat, attestante Propheta, qui ait : *In peccatis concepit me mater mea (Psal. I)*. Nemo concipitur sine peccato, sed ipse Dominus hoc signum daturus est, quod Virgo concipiat. Ergo conceptus iste sine peccato erit. Concipiet itaque cum integritate virginitas, non de carne, sed de Spiritu; nec carnis ardorem, sed divinum florem, super quem requiescet idem Spiritus septiformis. Concipiet de virtute virginitas

et lilium germinabit, nec tamen Patrem aut Spiritum sanctum, sed tantummodo concipiet et pariet Filium. Genitum ab æterno concipiet, conceptum ex tempore pariet unigenitum Altissimi Filium. Quid natura miraris? Virtus Dei est quod Virgo concipiet, subtraha cursum, nec quæras usum. Cesset consuetudo, mutetur agnitio. Sola divina ratio prævaleat, cui omnia possibilia sunt, cujus velle potentia, cujus posse est omnia. Virgo concipiet, non ex ardore carnis, sed ex amore divino; de virtute, non de vitio; de Creatore, non de creatura, hoc est de Spiritu sancto. Virtus Altissimi erit quod concipiet, et virtutem Altissimi, hoc est Dei Filium pariet. Et quia non erit vitium in conceptu, non erit difficultas in partu, quia virgo concipiet et virgo pariet. Absit enim a divinitate corruptio, quæ cuncta virtute penetrat, potentia cuncta perlustrat. Qui se absque omni corporis læsione ingerit desiderio mentis humanæ, non poterit salva corporis integritate nasci de Virgine? Qui non dividit terræ molem et tamen intuetur abyssos, non poterit salva matris integritate prodire? Facile est omnipotenti qui cuncta creavit ex nihilo corpus formare de corpore, et novo modo novum hominem quarta vice formare. Primum namque formavit hominem de limo terræ, secundo formavit mulierem de latere viri, tertio de commistione maris et femine, quartum genus est quod *virgo concipiet et pariet filium*. Prius fuit mulier sine muliere formata de viro, nunc vir sine viro de muliere formabitur, quia *Virgo concipiet et pariet filium*. Vere de Spiritu sancto conceptus erit in utero quadam ineffabili mutatione naturæ, habebitque crescendi primordia, donec perfecte novus homo formetur in utero, ut qui Dei Filius est ab æterno, Virginis filius fiat ex tempore, quem ipsa *Virgo concipiet, et absque omni læsione integritatis filium pariet*. Dignum namque est, ut quod potentia Dei absque omni peccato incepit, sine omni corruptione perficiat, hoc est ut matrem conservet illibatam incarnata Divinitas, et illius virginitatis honorem amplifcet deitatis incarnatæ nova nativitas.

Emmanuelis nomen duas insinuat naturas.

76. *Concipiet ergo et pariet filium, et vocabitur uno nomine, quod duas in ipso naturas, divinam scilicet et humanam, insinuet. Vocabitur enim Emmanuel, quod est nobiscum Deus (Isa. VII)*. Hoc quippe sonat hoc nomen, quod Deus inter homines est conceptus et natus ex virgine. Dicitur namque *nobiscum Deus*, quia invisibilis in sua natura ab æterno in nostra visibilis venit ex tempore, una persona Deus et homo ex duabus compacta naturis, homo cum hominibus, ut vere sit hoc quod vocabitur Emmanuel. Vocabitur quidem aliis nominibus quæ sequuntur, *Velociter spolia detrahe, cito prædare*, natus et adhuc parvulus aliis sex nominibus *Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis (Isa. IX)*, quibus sempiterna virtus ejus et divinitas prædicabitur. Verum hoc

nomen quod est Emmanuel, exprimet in eo utramque naturam, divinam et humanam, hoc est Deum hominem esse factum inter homines, hunc Virgo concipiet et tanquam filium pariet, ut inimicitarum vindictam exerceat, ac matris injuriam vindicando de serpente triumphet. Illa sententia Domini veritate completa, qua dictum est : *Ipsa conteret caput suum* (Gen. iii). Is contra fortem virtute fortiori procedet, sinistra pugnabit ut dextera, pro matre filius, pro homine Deus, fietque pro primi parentis delicto redemptio vera, pro dolo decipientis victoria gloriosa. Hunc *Virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Judæorum objectio contra virginitatem Christum parituræ. — Alma vox Hebraica quid significet.

77. Hic resistunt Judæi, asserentes nequaquam haberi in Hebraico quod virgo concipiet, sed puella. Quibus respondemus, ut dicant nobis quæ fuerit illa puella quæ concepit filium, de quo propheta nunc loquitur. Qui nisi ad opiniones superius explanatas se verterint, minime poterunt aliquam reperire, quæ hanc prophetiam impleverit, et illas omnino falsas puto sufficienter satis esse probatum. Præterea illud quod nobis objiciunt in Hebraico non haberi *bethula*, quod Latine dicitur *virgo*, sed pro hoc verbo scriptum est *alma* quod *puellam* sonat, audiant apud eos *alma* verbum esse ambiguum, et non tantum *puellam*, sed *adolescentulam*

A vel *absconditam* interpretari, et non quamlibet puellam, sed infra annos puellares constitutam, ac parentum studio diligentissime custoditam, et quæ nunquam patuerit virorum aspectibus resonare. Similique respondeant ubi unquam legerint *alma* positum pro muliere nupta et virum experta. Rebecca quidem dicta est *alma*, sed antequam perveniret ad nuptias Isaac. Itaque sive *puella*, sive *adolescentula* dicatur, pro nobis facit. Utrumque enim recipimus, quod puella fuerit minoris ætatis, et adolescentula infra annos puellares. Cum id probare non possint, neque per historiam, neque per auctoritatem, quod de viro conceperit; dicant nobis quæ sit ista mulier, sive puella; vel quis sit ejus filius, et nos parati erimus assentiri veritati per omnia. Hoc tamen caveant ne dicant aliquid super hoc capitulo quod probare non possint. Adhuc enim, ut mihi videtur, super eos sententia manet, qua dictum est : *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, ne forte videant et intelligant, et convertantur et sanem eos* (Isa. vi). Quæ Dei misericordia relaxabitur, quando velamen auferetur a facie Moysi, et pallium de vultu Eliæ, ut residuum populi Judæorum saltem posteriora Domini videat, ac eum per passionem et mortem ad gloriam majestatis pervenisse cognoscat. Hæc contra Judæos de præsentis capitulo breviter dixisse sufficiat.

LIBER

DE

DIVERSIS ORDINIBUS ET PROFESSIONIBUS

QUÆ SUNT IN ECCLESIA.

(D. MARTEN., *Ampl. Collect.* t. IX, col. 1027, ex veteri codice ms. S. Jacobi Leodiensis. — Haud contemnendus hic libellus scriptus fuit circa exordium ordinis Prænonstratensis, quem miris sed meritis effert laudibus auctor anonymus. Is nobis canonicus regularis fuisse videtur, utpote qui longe prolixius de canonicis quam de monachis tractat, et de illis tanquam membrum illius familiæ loquitur, num. 34 : *Si enim inspicias vigilantes nos, inquit, et orantes, quomodo stupeant homines et dicant supra se esse quod agimus, etc.*

PROLOGUS.

Dilectissimo fratri suo R., unica dilectione sibi conjunctus frater R., viam Dei bene ac sidenter, ut cœpit, tenere, in qua alius sic, alius sic ambulat.

Cum ab initio surgentis ecclesiæ diversi servorum Dei profectus, diversique extiterint professionum status, et maxime nostris temporibus diversa monachorum canonicorumve surgat institutio in habitu vel cultu, ostendendum est, Deo auxiliante, quæ in talibus Dei servis differentia, quæ intentionis sit in diversis professionis forma. Ad demonstrandum ergo quod istæ diversitates professionum Deo pla-

C ceant accingor. Primo loco sermonem habiturus de diversis ordinibus et professionibus monachorum et canonicorum vel aliorum, secundo de habitu diverso, tertio de epulis, quarto de labore manuum; neminem vere moveat, quod ordinem professionum aliquantulum mutatum inveniet. Nam pro certo scio canonicos monachosque majorem locum in ecclesia tenere, et tamen neutrum horum primum positum reperiet. Ne enim dicatur de me, quod in hoc opere quæro quod meum est, meque honorare velim, ideo canonicos primo loco non ponam. At vero nec monachos primo loco ponendos putavi, ne quis cano-